

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za arheologiju

Ivana Lučića 3

Nikolina Vuković

**KUĆNI LJUBIMCI I NJIHOVI PRIKAZI NA RIMSKIM
MOZAICIMA**

Diplomski rad

Mentor:

Dr. sc. Zrinka Šimić-Kanaet

Zagreb, 16. 11. 2018.

Sadržaj

1) Uvod	3
2) Kućni ljubimci u antičkom Rimu	5
2.1) Psi.....	6
2.2) Ptice	17
2.3) Mačke	22
2.4) Majmuni.....	24
2.5) Zečevi i koze.....	27
2.6) Zmije i ribe.....	28
2.7) Neobični i egzotični kućni ljubimci.....	29
3) Kućni ljubimci na rimskim mozaicima.....	30
3.1) Prikazi pasa.....	31
3.2) Prikazi ptica	39
3.3) Prikazi mačaka	42
3.4) Prikazi majmuna	44
3.5) Prikazi zečeva i koza	45
3.6) Prikazi zmija i riba.....	46
3.7) Prikazi neobičnih i egzotičnih ljubimaca	47
4) Odnos Rimljana prema kućnim ljubimcima	48
5) Uloga kućnih ljubimaca u socijalizaciji rimske djece.....	53
6) Zaključak	56
7) Popis slika	57
8) Popis literature:.....	61
8.1) Bibliografske jedinice.....	61
8.2) Antički izvori	64
8.3) Elektronski izvori	65
9) Sažetak	66

1) Uvod

Kućni ljubimci predstavljaju sastavni dio obiteljskog života u suvremenom svijetu.¹ U Hrvatskoj općoj enciklopediji, kućni ljubimci definirani su kao životinje koje ljudi drže kod kuće, a služe za razonodu, pratnju, natjecanja te kao statusni simbol ili pomagači osobama s posebnim potrebama.² Ključne razlike između kućnih ljubimaca i ostalih životinja su te da kućni ljubimci imaju osobno ime, dozvoljava im se boravak u kući te ih se ni u kojem slučaju ne koristi kao hrana.³ Među humanističkim i društvenim znanstvenicima ustaljeno je mišljenje da je do takvog poimanja kućnih ljubimaca došlo uslijed društvenih promjena u Velikoj Britaniji i Francuskoj tijekom 16. i 17. odnosno 19. stoljeća.⁴ Naime, 16. i 17. stoljeće u Velikoj Britaniji obilježio je proces urbanizacije i pojava nuklearnih obitelji što je rezultiralo osjećajem usamljenosti i izoliranosti pojedinca. Tada se javila potreba za kućnim ljubimcima kao članovima obitelji koji osobi pružaju utjehu i emocionalnu stabilnost.⁵ U Francuskoj se pak u 19. stoljeću javila nova društvena klasa – buržoazija, čiji su članovi koristili neobične, egzotične ljubimce kao statusni simbol.⁶

Čitajući djela rimskih pisaca te proučavajući natpise i likovne prikaze na nadgrobnim spomenicima, skulpturama, freskama i mozaicima uočili smo da je takvo shvaćanje određenih životinja postojalo i ranije, već u antičkom Rimu. Naime, u doba srednje Republike dolazi do ključne promjene u stavu Rimljana prema životinjama. Životinje se prestaju uzgajati isključivo zbog koristi⁷ te postaju izvor užitka, razonode i veselja.⁸ Prvu naznaku takve promjene predstavljaju ograđeni parkovi (*leporaria*) s bazenima (*piscinae*) i krletkama (*aviaria*) za uzgoj riba i ptica koji, prema Varonu (*Rust. III.17,2*) i Kolumeli (*Rust. VIII.8,10*), postaju mjesta opuštanja i uživanja rimskih građana.⁹ Tako su primjerice Kvint Fulvije Lipin, Kvint Hortensije i Varon posjedovali parkove tog tipa u Tarkviniji, Laurentu i Tuskulu.¹⁰ Ovdje donosimo nekoliko faktora koji su odigrali ključnu ulogu u pojavi kućnih

---

¹ K. Bradley, *The Sentimental Education of the Roman Child: the Role of Pet-Keeping*, *Latomus* 57 (3), 1998, 523. Dalje u tekstu: Bradley 1998.

² <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34420> (preuzeto 4. 5. 2018.)

³ M. MacKinnon, „*Sick as a dog*“: zooarchaeological evidence for pet dog health and welfare in Roman world, *World Archaeology* 42 (2), 2010, 293. Dalje u tekstu: MacKinnon 2010.

⁴ N. Charles, „*Animals Just Love You as You Are*“: *Experiencing Kinship across the Species Barrier*, *Sociology* 48 (4), 2014, 716. Dalje u tekstu: Charles 2014.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ U antičkom Rimu životinje su služile kao transportno sredstvo, kao hrana, kao ukras te su se koristile u proizvodnji tekstila, poljoprivredi, lovu, ratu i religijskim svečanostima (J. M. C. Toynbee, *Animals in Roman Life and Art*, London, 2013. Dalje u tekstu: Toynbee 2013.).

⁸ Bradley 1998, 532.

⁹ Toynbee 2013, 16.

¹⁰ Ibid.

ljubimaca u antičkom Rimu. Spomenuti faktori odnose se na period od kraja Prvog punskog rata do uništenja Kartage (241. – 146. pr. Kr.) kada je Rim stekao veliko bogatstvo i proširio svoj teritorij. U to su vrijeme rimski građani, oslobođeni plaćanja poreza, posjedovali dovoljan broj robova za brigu i upravljanje imanjima izvan grada pa nije bilo potrebno da ih osobno obilaze. Na taj način izgubio se svaki kontakt viših društvenih slojeva sa životinjama. Kao posljedica takve situacije, među višim društvenim slojevima, javila se potreba za kućnim ljubimcima odnosno manjim životinjama prikladnim za život u obiteljskim kućama u gradu.¹¹ Osim toga, važnu ulogu u promjeni stava prema životinjama imao je ratni plijen koji je u to vrijeme svakodnevno pristizao u Rim odnosno brojne slike i skulpture helenističke umjetnosti s prikazima djece u igri sa životinjama.¹² Naime, stalna izloženost Rimljana takvim prizorima dovela je do promjene u njihovom razmišljanju pa možemo reći da kućne ljubimce počinju poimati u današnjem smislu te riječi. O toj promjeni svjedoči činjenica da se tada počinje koristiti izraz „*In deliciis habere*“ što znači „imati kućnog ljubimca“.¹³ Riječ *delicia* (pl. *deliciae*) znači užitak, no ujedno označava jaku emocionalnu povezanost. Iz toga je jasno da ljudi toga vremena počinju razvijati blizak, osjećajan odnos sa životinjama.¹⁴

U ovom diplomskom radu nastojat ćemo pokazati da kućni ljubimci, onakvi kakvim ih danas poimamo, nisu pojava 16. i 17. stoljeća odnosno 19. stoljeća već su postojali mnogo ranije. Osim toga, potaknuti temom diplomskog rada na odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju pod naslovom *Kućni ljubimci kao članovi obitelji. Narativne strategije antropomorfizacije i familijarizacije životinja u suvremenom hrvatskom društvu*, zanima nas jesu li kućni ljubimci i u antičko doba bili smatrani članovima obitelji te kakvu su ulogu imali u socijalizaciji djece toga vremena. Za potrebe ovog rada, uz stručnu literaturu, koristili smo djela antičkih autora te materijalne ostatke toga vremena. Kao polazišnu literaturu koristili smo knjigu J. M. C. Toynbee *Animals in Roman Life and Arte* članak F. D. Lazenbya *Greek and Roman Household Pets* koji su nam pružali opće informacije o životinjskom svijetu toga vremena, postojanju kućnih ljubimaca, njihovim najčešćim vrstama te najpoznatijim umjetničkim prikazima. Nadalje, o odnosu Rimljana prema kućnim ljubimcima i njihovoj ulozi u socijalizaciji djece saznajemo iz članka K. Bradley *The Sentimental Education of the Roman Child: the Role of Pet-Keeping*. Što se mozaika tiče, valja istaknuti knjige K. M. D. Dunbabin *Mosaics of the Greek and Roman world* i J. Meder *Podni mozaici u Hrvatskoj od 1.*

---

¹¹ Bradley 1998, 533.

¹² Ibid. 535.

¹³ Ibid. 536.

¹⁴ Ibid. 537.

do 6. stoljeća koje su nam pružale uvid u opću terminologiju i tematiku prikaza na mozaicima kroz povijest kako u svijetu tako i na području Hrvatske. Osim navedenog, koristili smo brojne članke i elektronske izvore navedene u popisu literature. Od antičkih izvora ističemo Plinija Starijeg i njegovo djelo *Naturalis Historia* (1. st. n. Krista), Varona i Kolumelu s istoimenim djelom *De Re Rustica* (1. st. pr. Krista i 1. st. n. Krista) Marcijala i njegovo djelo *De Spectaculis* (1. st. n. Krista) te Opijana i njegovo djelo *Cynegetica* (kraj 2. st. n. Krista). Što se materijalnih nalaza tiče, prvenstveno ćemo se baviti prikazima kućnih ljubimaca na rimskim mozaicima, ali ne ćemo izostaviti najznačajnije reljefne, skulpturalne i likovne prikaze, kao ni natpise na nadgrobnim spomenicima.

Nakon uvoda slijedi opširno poglavlje pod nazivom Kućni ljubimci u antičkom Rimu s potpoglavljima o psima, pticama, mačkama, majmunima, zečevima i kozama, zmijama i ribama te neobičnim i egzotičnim kućnim ljubimcima. Potom slijedi poglavlje o prikazima kućnih ljubimaca na rimskim mozaicima podijeljeno na manja potpoglavlja – mozaci s prikazom pasa, ptica, mačaka, majmuna, zečeva i koza, zmija i riba te neobičnih i egzotičnih kućnih ljubimaca. U posljednja dva poglavlja govorimo o odnosu Rimljana prema kućnim ljubimcima i njihovoj ulozi u socijalizaciji djece. Konačno, u zaključku iznosimo svoje ideje i zapažanja o poimanju kućnih ljubimaca u antičkom svijetu.

2) Kućni ljubimci u antičkom Rimu

U današnje vrijeme držanje kućnih ljubimaca univerzalni je kulturni fenomen.¹⁵ Istraživanje organizacije *American Pet Products Manufacturers Association*, provedeno 2011. i 2012. godine, pokazalo je da preko 72 milijuna američkih kućanstava, što iznosi 62%, posjeduje barem jednog kućnog ljubimca.¹⁶ Slično je, 2010. godine, zabilježeno u zemljama Europske Unije te je predviđen njihov porast u narednom desetljeću (FEDIAF).¹⁷ Ne možemo sa sigurnošću znati koliki je broj kućnih ljubimaca iznosio u antičkom Rimu, međutim na temelju brojnih arheoloških nalaza možemo zaključiti da je držanje kućnih ljubimaca u to doba bila široko rasprostranjena praksa.¹⁸ Vlasnici kućnih ljubimaca bili su odrasli i djeca, muškarci i žene, ljudi različite dobi i različitog društvenog staleža.¹⁹ Omiljeni kućni ljubimci toga vremena bili su psi (*Canis lupus familiaris*) stoga su upravo oni najzastupljeniji na

¹⁵ C. Risley-Curtiss, L. C. Holley, S. Wolf, *The Animal-Human Bond and Ethnic Diversity*, Social Work 51(3), 2006, 257. Dalje u tekstu: Risley-Curtiss, Holley, Wolf 2006.

¹⁶ <https://awionline.org/content/companion-animals> (preuzeto 5. 5. 2018.)

¹⁷ <https://veteriankey.com/history-of-companion-animals-and-the-companion-animal-sector/> (preuzeto 5. 5. 2018.)

¹⁸ K. deSandes-Moyer, *The Dog in Roman Peasant Life*, Anthropology Senior Theses 148, 2013, 17. Dalje u tekstu: deSandes-Moyer 2013.

¹⁹ Bradley 1998, 526.

likovnim prikazima i u djelima antičkih pisaca.²⁰ Druge su po učestalosti bile ptice.²¹ Patke (*anites*) i guske (*anserinae*) bile su gotovo jednako zastupljene kao i psi.²² Potom slijede kokoši (*pulli, gallini*), čavke (*monerulae*), prepelice (*coturnices*), jarebice (*perdices*), golubovi (*columbae*), kosovi (*merulae*), vrapci (*passeres*), zlatne zebe (*cardeles*), čvorci (*sturni*), slavuji (*luscinae*) i papige (*psittaci*).²³ Nadalje, sudeći po manjku pisanih izvora i likovnih prikaza možemo reći da mačke (*Felis domesticus* ili *Felis catus*) na području Carstva nisu bile toliko česte i popularne kao danas, uz izuzetak Egipta gdje su se štovale kao božanstvo.²⁴ Majmuni (*simiae*) kao kućni ljubimci bili su češći u antici nego danas, a mogli su si ih priuštiti isključivo bogati građani. Najčešći su bili berberski makaki (*Macaca sylvanus*) podrijetlom iz Etiopije te različite vrste s područja Egipta, Alžira, Maroka i Gibraltara.²⁵ Zmije (*serpentes*) su imale važnu ulogu u antičkom životu, umjetnosti i religiji stoga su bile poželjni kućni ljubimci.²⁶ Od ostalih uobičajenih ljubimaca valja navesti ribe (*pisces*), zečeve (*lepores*) i koze (*capreae*).²⁷ no, antički pisci spominju i neke današnje poimanje neobične kućne ljubimce. Primjerice, Marcijal savjetuje da se dječaku kao kućni ljubimac daruje gazela (*Spect. XII.99*), a Ovidije (*Met. XIII.831–837*) pišući o Polifemu i Galatei navodi njegovo obećanje da će joj priskrbiti nevakadašnje ljubimce među kojima ističe par medvjedića koje je pronašao u planini.²⁸ Egzotični ljubimci bili su popularni među carevima pa je Neron kao ljubimca držao tigra²⁹, Domicijan, Karakala i Elagabal lava, a Valentinijan medvjede.³⁰

2.1) Psi

Život pasa u antičkom Rimu bio je nalik današnjem – s jedne strane postojali su psi litalice osuđeni na ulični život, dok su s druge strane bogati članovi društva njegovali svoje kućne ljubimce često uvožene iz dalekih krajeva sjeverne Europe, Bliskog Istoka i Afrike.³¹ Što se njihovog podrijetla tiče, već su u 19. stoljeću, znanstvenici vodili žustre rasprave o tome kada se pas prvi put javio i od koje vrste potječe. Među brojnim teorijama,

²⁰ Toynbee 2013, 236-282.

²¹ Ibid.

²² F. D. Lazenby, *Greek and Roman Household Pets*, The Classical Journal 44 (4), 1949, 249. Dalje u tekstu: Lazenby 1949.

²³ Toynbee 2013, 236-282.

²⁴ C. Johns, *The Tombstone of Laetus's Daughter: Cats in Gallo-Roman Sculpture*, Britannia 34, 2003, 59. Dalje u tekstu: Johns 2003.

²⁵ Lazenby 1949, 247.

²⁶ Ibid. 248.

²⁷ Bradley 1998, 528-529.

²⁸ Ibid. 527.

²⁹ J. Moberg, *Historical Animals*, Watertown, 2015, 14. Dalje u tekstu: Moberg 2015.

³⁰ Lazenby 1949, 305.

³¹ <http://rujanajeger.com/index.php/jeste-li-znali/item/271-pasmine-od-davnina-2-dio-egipat-gr%C4%8Dka-i-rim> (preuzeto 7. 5. 2018.)

prihvaćeno je da su psi prve domesticirane životinje, da potječu od sivog vuka (*Canis lupus*) te da se kao takvi prvi put javljaju prije 15 000 godina u lovačko sakupljačkim zajednicama.³² Danas je poznato preko četiristo različitih pasmina pasa, dok antički pisci spominju njih pedesetak dajući im imena koja se uglavnom odnose na mjesto njihova podrijetla ili geografsku rasprostranjenost.³³ Primjerice Ksenofont, u 4. st. pr. Krista, u svom djelu *Cynegeticus* navodi kretskog, indijskog, lakonskog i lokrijskog lovačkog psa.³⁴ Križanje i uzgoj pasa započinje u 5. tisućljeću pr. Krista u Egiptu i Mezopotamiji³⁵, no tek je u rimsko doba zabilježena veća raznolikost u količini i veličini pasmina u odnosu na prethodna razdoblja.³⁶ Na temelju detaljnih opisa antičkih pisaca i njihovom usporedbom s likovnim prikazima, moguće je raspoznati o kojim je današnjim pasminama odnosno njihovim precima riječ. Najčešće spominjane pasmine u djelima antičkih pisaca su lakonski odnosno spartanski pas te mološki pas ilimolos (*Molossus*).³⁷ Obje su pasmine grčkoga podrijetla, a Rimljani su ih koristili za lov i stražu. Osim njih, od lovačkih pasa valja istaknuti preteču današnjeg grejhaunda³⁸, pasminu keltskoga podrijetla, u to doba poznatu pod nazivom *Vertragus*. Od malih pasmina najčešće spominju preteču današnjeg maltezera³⁹ (*Melitaëus catulus*), omiljenog kućnog ljubimca rimske aristokracije.

Iz prethodno navedenog možemo zaključiti da su Rimljani kategorizirali pse ovisno o njihovoj svrsi pa su postojali lovački psi, psi čuvari i kućni ljubimci.⁴⁰ O tome svjedoči Kolumela koji u svom djelu *De Re Rustica*, navodeći razloge posjedovanja pasa, kaže da psi služe kako bi nadzirali imanje, štitili kuću, staje i životinje od razbojnika i divljih zvijeri te pomagali vlasniku prilikom lova (*Rust. VII.12,2*).⁴¹ Međutim, valja istaknuti da nije postojala čvrsta granica između navedenih kategorija odnosno između radnih pasa i kućnih ljubimaca pa su tako lovački psi i psi čuvari od strane svojih vlasnika često bili smatrani kućnim

³² J. A. Lobell, E. A. Powell, P. Nicholson, *More than Man's Best Friend*, *Archaeology* 63 (5), 2010, 26. Dalje u tekstu: Lobell, Powell, Nicholson 2010.

³³ deSandès-Moyer 2013, 7.

³⁴ Ibid. 8.

³⁵ Ibid. 7-8.

³⁶ MacKinnon 2010, 292.

³⁷ http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/miscellanea/canes/canes.html (preuzeto 10. 5. 2018.)

³⁸ Grejhaund (eng. *greyhound*) – engleski kratkodlaki hrt, najbrži trkač među psima, sposoban trčati brže od 64 km/h. Glava mu je dugačka i uska sa snažnom vilicom i ostrim zubima, a tijelo dugačko, široko, četvrtastih leđa te mišićavih stražnjih nogu. Oči su mu sjajne, ovalne i blago ukošene, a uši malene (Preuzeto iz: B. Fogle, *Pas. Priručnik za vlasnike*, Zagreb 2003, 104.).

³⁹ Maltezer (eng. *maltese*) – malteški psić. Malena pasmina dobre i blage naravi, dugačke, bijele, svilenkaste dlake. Glava mu je lagano zaobljena sa sitnom njuškom koja se sužava prema vrhu, a tijelo zbijeno s dubokim prsnim košem. Oči su mu velike, okrugle, tamne i pomalo izbočene, a uši obilno pokrivene dugom dlakom. (B. Fogle, *Pas. Priručnik za vlasnike*, Zagreb 2003, 59.).

⁴⁰ MacKinnon 2010, 291.

⁴¹ deSandès-Moyer 2013, 9.

ljubimcima.⁴² Dakle, možemo reći da su psi u to vrijeme imali dvojnu ulogu.⁴³ Najbolji primjer predstavlja Arijan koji u svom djelu *Cynegeticus* izražava emocionalnu povezanost sa svojom omiljenom kujicom, koja je po svojoj prilici bila lovački pas pasmine *Vertragus*: „Odgojio sam lovačkog psa sa sivim očima. I ona je bila brza i marljiva i odlučna i okretna. [...] I uz to ona je nježna i veoma voli ljude. [...] Od kada više ne lovi, stalno je s nama. [...] Ako ja ostanem unutra, ona ostaje sa mnom. I prati me gdje god išao; prati me do gimnazija, i sjedi ispred dok ja vježbam. [...] Ako je netko od nas bolestan, ne ostavlja ga. Ako nas vidi i nakon kratkog vremena, skače nježno u zrak, kao da nas pozdravlja, laje za dobrodošlicu, pokazujući privrženost (*Cyn. V.1-6*).“

O lovačkim psima (*canes venatici*) pisali su brojni grčki i rimski autori, a ovdje ističemo Ksenofonta, Arijana i Marcijala. Oni u svojim djelima spominju sljedeće pasmine lovačkih pasa: maloazijskog, indijskog, kretskog, mološkog, lakonskog, umbrijskog, toskanskog, keltskog (*Vertragus*), biritanskog i irskog lovačkog psa.⁴⁴ Kao što je ranije rečeno, najučestalije lovačke pasmine bile su lakonski pas i *Vertragus* stoga nešto kasnije donosimo njihov detaljniji opis. Nadalje, Ksenofont u 4. st. pr. Krista u piše onjihovoj obuci i pripremi za lov (*Cyn. VII.1-6*) te između ostalog donosi opis idealnog lovačkog psa:

„Trebaju biti veliki. Nadalje, glava treba biti svjetla, ravna i mišićava; donji dijelovi glave žilavi; oči istaknute, crne i sjajne; čelo široko s dubokom razdjelnom linijom; uši male i tanke s kratkom dlakom iza njih; vrat dugačak, labav i okrugao; prsa široka i veoma mesnata; lopatice malo istaknute u odnosu na ramena; prednje noge kraće, ravne, okrugle i čvrste; koljena ravna, rebra ne prenisko uz zemlju, ali nagnuta u kosu liniju; slabine mesnate, srednje dužine te ne prelabave ni ne prečvrste; bokovi srednje veličine; kukovi okrugli i mesnati straga, ne blizu vrhu, i glatki iznutra; donji dio trbuha gladak; rep dugačak, ravan i tanak; bedra jaka; tijelo dugačko, okruglo i čvrsto; stražnje noge puno duže od prednjih i blago savijene; šape okrugle (*Cyn. IV.2*).“

Usporedivši taj opis s pojedinim likovnim prikazima uočavamo da se radi o opisu lakonskog odnosno spartanskog psa. Najviše prikaza te pasmine nalazimo na grčkim vazama.⁴⁵ Ovdje ističemo lekit slikara Pana, datiran u 470. g. pr. Krista, iz Muzeja likovne umjetnosti u Bostonu (slika 1).⁴⁶ Na lekitu se nalazi prikaz mladog lovca Kefala sa svojim lovačkim psom.⁴⁷

---

⁴² MacKinnon 2010, 293.

⁴³ I. Ferris, *Cave Canem. Animals and Roman Society*, Gloucestershire, 2018, 45. Dalje u tekstu: Ferris 2018.

⁴⁴ Toynbee 2013, 103-104.

⁴⁵ <https://www.mfa.org/collections/object/oil-flask-kylix-with-the-hunter-kephalos-and-his-dog-28> (preuzeto 10. 5. 2018.)

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

Sl. 1. Lekit slikara Pana s prikazom lakonskog (spartanskog) psa, Muzej likovne umjetnosti u Bostonu, 470. g. pr. Krista

Izgled psa na lekitu odgovara Ksenofontovom i Arijanovom opisu lakonskog psa. Nadalje, iz opisa je vidljivo da se lovačkim psima pridavalo mnogo pažnje i brige stoga si takve pse nije mogao priuštiti bilo tko. Budući da je lov bila aktivnost elite, lovački psi služili su im kao svojevrсни statusni simbol.⁴⁸ O tome koliko su bili cijenjeni saznajemo zahvaljujući natpisima na nadgrobniim spomenicima. Kao primjer donosimo nadgrobni spomenik iz Tesalije s reljefnim prikazom pokojnika u pratnji lovačkog psa uz kojeg stoji natpis: “Julije, moj kolega”.⁴⁹

Isto tako valja spomenuti jedinstveni skulpturalni prikaz lakonskog psa za koji se pretpostavlja da je činio dio grupe skulptura Artemide Brauronije u blizini atenske Akropole. Skulptura je datirana u 520. g. pr. Krista te se čuva u Muzeju Akropole u Ateni (slika 2).⁵⁰

Sl. 2. Skulptura lakonskog (spartanskog) psa, Muzej Akropole u Ateni, 520. g. pr. Krista

⁴⁸ deSandes-Moyer 2013, 10.

⁴⁹ Toynbee 2013, 106.

⁵⁰ C. Vermeule, *The Basel Dog: A Vindication*, American Journal of Archaeology 72 (2), 1968, 96. Dalje u tekstu: Vermeule 1968.

Lovačke pse iz Keltske Britanije Rimljani su uvozili i prije osvajanja tog teritorija, a spominje ih Strabon već u 1. st. pr. Krista u svom djelu *Geographia* (IV.5,2).⁵¹ Tako uz lakonskog psa, u rimsko doba veoma popularan lovački pas postaje *Vertragus*, pasmina keltskoga podrijetla, preteča današnjeg grejhaunda.⁵² Prvi spomen te pasmine nalazimo u Marcijalovim Epigramima (*Epig.*XIV.200)⁵³, a detaljne podatke o njegovom izgledu i vještini zabilježio je Arijan:

„Izuzetna životinja, najbolja pasmina među njima, lijepo tijelo, lijepo krzno, lijep izgled (*Cyn.* III.7). Trebali bi biti dugački od glave do repa, čvrste građe, njuške šiljastog vrha, velikih mekih ušiju. Oči bi im trebale biti velike, istaknute i blještave kako bi zaprepastile čovjeka kada ih vidi (*Cyn.* IV.5). Boja ne predstavlja razliku, nema veze ako su crni, smeđi ili bijeli (*Cyn.* VI.1).“⁵⁴

Osim toga, Arijan kaže da naziv pasmine *Vertragus* potječe od keltske riječi koja označava brzinu.⁵⁵ S vremenom *Vertragus* postaje jedna od najčešćih pasmina antičkog Rima o čemu nam svjedoče njihovi brojni umjetnički prikazi. Uz mozaike koji će biti obrađeni u kasnijem poglavlju, ovdje valja spomenuti dvojnu statu *Vertraga* u igri iz Vatikanskih muzeja datiranu u 2. st. pr. Krista (slika 3) te gotovo jednaku statu iz Britanskog muzeja datiranu u kraj 1. st. n. Krista (slika 4).⁵⁶

Sl. 3. i Sl. 4. *Vertrazi* u igri, Vatikanski muzeji u Rimu, 2. st. n. Krista i Britanski muzej u Londonu, kraj 1. st. n. Krista

⁵¹ http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/miscellanea/canes/canes.html (preuzeto 13. 5. 2018.)

⁵² Toynbee 2013, 104.

⁵³ http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/miscellanea/canes/canes.html (preuzeto 13. 5. 2018.)

⁵⁴ Toynbee 2013, 104.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ http://www.societasviaromana.net/Collegium_VitaQuotidiana/pets.php (preuzeto 13. 5. 2018.)

Od antičkog *Vertraga* podrijetlo vuče talijanski hrt⁵⁷, jedan od prvih kućnih ljubimaca u antičkom Rimu (slika 5). Talijanski hrt bio je veoma poželjan jer je volio provoditi vrijeme ispod pokrivača pa je temperaturom svoga tijela, koja je viša od temperature drugih pasmina, grijao svog vlasnika.⁵⁸

Sl. 5. Talijanski hrt (eng. *Italian greyhound*)

Najpoznatiji pas čuvar (*canis pastoralis*) u antičkom Rimu bio je mološki pas tzv. molos (*Molossus*)⁵⁹, preteča današnjeg napuljskog mastifa⁶⁰ (slika 6). Riječ je o pasmini koja se koristila za čuvanje kuća, imanja i stoke, za borbe u amfiteatrima te u vojsci za osvajanje novog teritorija ili obranu granica Carstva.⁶¹ Psi čuvari igrali su važnu ulogu u osiguranju kućanstva i grada u vrijeme kada nije bilo policijske službe.⁶²

Sl. 6. Napuljski mastif (eng. *Neapolitan mastiff*)

---

⁵⁷ Talijanski hrt (eng. *Italian greyhound*) – elegantna pasmina i dobar lovac. Karakteriziraju ih krhke kosti i tanka koža. (<https://www.akc.org/dog-breeds/italian-greyhound/>) (14. 5. 2018.)

⁵⁸ http://www.societasviaromana.net/Collegium_VitaQuotidiana/pets.php (14. 5. 2018.)

⁵⁹ http://www.societasviaromana.net/Collegium_VitaQuotidiana/pets.php (14. 5. 2018.)

⁶⁰ Napuljski mastif (eng. *Neapolitan mastiff*) – velika, snažna pasmina opuštene kože na vratu, glavi i nogama. Glava mu je kratka i masivna, a tijelo mišićavo i robusno. Oči su mu međusobno poprilično udaljene, a uši trokutaste i male u odnosu na lubanju. (<https://www.akc.org/dog-breeds/neapolitan-mastiff/>) (14. 5. 2018.)

⁶¹ J. M. Kistler, *Animals in the military. From Hannibal's Elephants to the Dolphins of the U.S. Navy*, Santa Barbara, California, 2011, 7. Dalje u tekstu: Kistler 2011.

⁶² Ferris 2018, 46.

Opis idealnog psa čuvara donosi Varon u trećoj knjizi svog djela *De Re Rustica*:

„Trebaju biti lijepoga lica, dobre veličine, tamnih ili žućkastih očiju, simetričnih nosnica, crnih ili crvenkastih usana. [...] usana prekrivenih oštrim zubima, velike glave, velikih ušiju, tankih ramena i vrata, bedara i nogu dugačkih, nogu ravnih, bolje povijenih prema unutra nego prema van, velikih širokih šapa koje se šire pri hodu [...] dubokog laveža, širokog raspona usta, poželjno bijele boje kako bi se lakše primijetili u mraku; lavljega izgleda (*Rust.* 2.9.3-4).“

Najljepši umjetnički prikaz mološkog psa predstavlja mramorna skulptura iz Britanskog Muzeja, pronađena u Rimu, poznata pod nazivom *The Jennings dog* (slika 7).⁶³ Radi se o rimskoj kopiji helenističkog brončanog originala iz 2. st. pr. Krista koju možemo reći da izgledom potvrđuje opis Varonovog idealnog psa čuvara.

Sl. 7. Skulptura mološkog psa tzv. *The Jennings dog*, Britanski muzej u Londonu, 2. st. n. Krista

O njihovoj ulozi čuvara i zaštitnika pišu mnogi rimski pisci, među kojima i Vergilije koji u svojim *Georgikama* kaže: „S njima na straži nikada ne trebaš strahovati za svoje štale, bojati se lopova, napada vukova ili iberskih razbojnika sebi iza leđa (*G. III.404ff*).“⁶⁴

Nadalje, zanimljiva je scena iz Petronijeva *Satorikona*, u kojoj glavni lik Trimalhion, svog mološkog psa *Scylaxa* dovodi na lancu te predstavlja gostima kao čuvara kuće i robova.⁶⁵ Savjete o dresuri takvih pasa donosi Katon koji preporuča da psi čuvari danju budu

⁶³ Nazvana po prvom modernom vlasniku, Henryu Constantinu Jenningsu (http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=467443&partId=1 (13. 5. 2018.)).

⁶⁴ http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/miscellanea/canes/canes.html (preuzeto 15. 5. 2018.)

⁶⁵ Ibid.

vezani kako bi noću bili oštiri i pažljiviji (*Agr. CXXIV*), a isto potvrđuje Varon savjetujući svojoj ženi koja je kupila imanje da nabavi nekoliko pasa, dresiranih da danju spavaju ispred ulaza, a noću nadziru imanje (*Rust. I.21*). Kolumela savjetuje da psići, budući čuvari, ne bi smjeli trčati bez uzice prvih šest mjeseci.⁶⁶ Reducirana verzija molosa poznata kao *Canis villatica* često je prikazivana na mozaicima rimskih vila o kojima više riječi slijedi u kasnijem poglavlju.⁶⁷ Riječ je o psima koji su bili toliko obožavani od strane svojih vlasnika da su im oko vrata stavljali srebrne ili brončane ogrlice.⁶⁸ Osim privatnih imanja, psi su bili zaduženi za čuvanje javnih gradskih površina i hramova. Prema Ciceronu (*Rosc. Am.56*), nisu samo guske čuvale Kapitol prilikom provale Gala već su se tamo nalazili i psi čuvari. Isto saznajemo od Aula Gelija (*NA. VI.1.6*) koji kaže da je Scipion Afrički imao običaj noću dolaziti na Kapitol kako bi se savjetovao s Jupiterom te su čuvari hrama bili začuđeni kako psi na njega nikada nisu zalajali.⁶⁹

Kao što je ranije rečeno, osim uloge pasa stražara, molosi su imali ulogu pastirskih pasa pa su pomagali pastirima čuvati stoku na ispaši. Kolumela ističevažnost pasa u životu seljaka te preporuča pastirske pse bijele boje kako bi ih se lakše razlikovalo od čopora vukova (*Rust. VII.12,9*). Osim toga, savjetuje da im se oko vrata stavi ogrlica sa šiljcima kako bi ih se zaštitilo ukoliko dođu u sukob s vukovima.⁷⁰ Što se pasa čuvara tiče, Kolumela za razliku od Varona preporuča pse tamne dlake kako bi se što bolje stopili s mrakom (*Rust. VII.1,7*) Horacije uz molosa ističe i zlatnog Spartanca kao „opasnog prijatelja pastira“ (*Epod. VI*)⁷¹

Nažalost, molosi su se, osim prethodno navedenog, koristili u igrama u amfiteatru o čemu nam svjedoči Marcijal u svom djelu *Spectaculagdje* opisuje prizor iz arene u kojem Molos lovi jelena koji se zaustavio ispred carevog podija, netaknut od psa (*Spect. XXX*).⁷²

Nadalje, rimski pisci rijetko spominju ulogu pasa u rimskim legijama želeći istaknuti zasluge vojnika, no iz pojedinih izvora jasno je da su mološki psi služili u rimskim legijama duž sjevernoafričke i bliskoistočne granice te su se koristili i u osvajanju novih

---

⁶⁶ deSandes-Moyer 2013, 18.

⁶⁷ Toynbee 2013, 107.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ E. S. Forster: *Dogs in Ancient Warfare*, Greece and Rome 10 (30), 1941, 116. Dalje u tekstu: Forster 1941.

⁷⁰ Toynbee 2013, 106.

⁷¹ http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/miscellanea/canes/canes.html (preuzeto 16. 5. 2018.)

⁷² Ibid.

teritorija.⁷³ Rimljani su ih opremali ogrlicama sa šiljcima te ih trenirali kako napasti neprijatelja.⁷⁴

Najčešća i najomiljenija mala pasmina u antičkom Rimu bio je tzv. malteški ili mljetski psić (*Melitaeus catulus*), sličan današnjem maltezeru. Prvi dio imena pasmine – *Melitaeus* – ukazuje na njeno podrijetlo koje još uvijek nije posve razriješeno. Naime, Strabon u 1. st. pr. Krista kaže da malteški odnosno mljetski psić potječe s otoka Melite u blizini Pahina (lat. *Pachynus*, današnji Capo Passero na Siciliji) što bi bila današnja Malta (slika 8). S druge strane Plinije Stariji u 1. st. n. Krista tvrdi da pasmina *Melitaeus catulus* potječe s otoka Melite u Jadranskom moru što bi bio današnji otok Mljet (slika 8). Budući da ne možemo sa sigurnošću znati s kojeg otoka pasmina potječe, dalje u tekstu ćemo upotrebljavati njen latinski naziv, *Melitaeus catulus*.⁷⁵ Drugi dio imena – *catulus* – odnosi se veličinu pasmine te znači „psić“ odnosno u ovom slučaju „mali pas“ (odrastao pas malih dimenzija).⁷⁶

Sl. 8. Položaj Malte i Mljeta

O izgledu pasmine *Melitaeus catulus* znamo mnogo zahvaljujući brojnim umjetničkim prikazima od kojih najveći broj čine prikazi na oslikanim grčkim vazama, nadgrobnim reljefima i figurama od terakote. Najraniji prikaz *Melitaeus catulus* nalazi se na amfori pronađenoj u etruščanskom Vulciju, datiranoj u 500. g. pr. Krista. Osim što se radi o najranijem prikazu te pasmine, amfora je značajna jer se iznad prikaza nalazi natpis *Melitan* pa točno znamo o kojoj se pasmini radi. Nažalost ne zna se gdje se nalazi originalna amfora odnosno klasificirana je kao izgubljena pa donosimo najranije skice amfore iz monografije

⁷³ Kistler 2011, 7.

⁷⁴ Ibid. 6.

⁷⁵ <https://foundinantiquity.com/2013/11/15/the-melitan-miniature-dog/> (19. 5. 2018.)

⁷⁶ Ibid.

Otta Kellera, *Die Antike Tierwelt* (O drevnim životinjama) iz 1909. godine (slika 9).⁷⁷ Na prikazu je jasno vidljivo da se radi o malom čupavom psiću duge dlake sa šiljastom njuškom nalik lisičjoj.

Fig. 34. Melitäer auf rotfiguriger Amphora aus Vulci.

Sl. 9. Skica etrušćanske amfore iz Vulcija s prikazom *Melitaeus catulus*

Na temelju prethodno spomenute skice ne možemo reći da se radi o pasmini bijele boje, no postoje prikazi na brojnim grčkim vazama koji na to upućuju. Kao primjer donosimo grčki *chous*, danas u Sveučilišnom muzeju u Mississippiju, datiran između 450. i 400. g. pr. Krista (slika 10). Na vazi je prikazan dječak kako kleči u igri s malim psićem čupave bijele dlake, nalik pasmini *Melitaeus catulus*.⁷⁸

Sl. 10. Grčki *chous* s prikazom *Melitaeus catulus*, Sveučilišni muzej u Mississippiju, od 450. do 400. g. pr. Krista

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Lazenby 1949, 246.

U tom kontekstu valja spomenuti velik broj terakotnih figura te pasmine koje se javljaju od razdoblja helenizma pa nadalje, na području Grčke, Male Azije, Egipta i Italije.⁷⁹ One su značajne jer, osim što ukazuju na to da se radi o veoma popularnoj i široko rasprostranjenoj pasmini toga vremena, potvrđuju da se radi o pasmini bijele boje.⁸⁰ Naime, na površini velikog broja figura pronađeni su tragovi boje. Kao primjer donosimo *askos* u obliku *Melitaeus catulus* iz Knida u Maloj Aziji, na čijoj su površini jasno vidljivi ostaci bijele boje (slika 11).⁸¹ Askos je datiran u 1. ili 2. st. n. Krista te se nalazi u Britanskom muzeju.⁸²

Sl. 11. Askos u obliku *Melitaeus catulus* iz Knida s tragovima bijele boje, Britanski muzej u Londonu, 1. ili 2. st. n. Krista

Psi pasmine *Melitaeus catulus* imali su sve privilegije današnjih kućnih ljubimaca, a često im je zbog njihovog nevinog izgleda bilo oprošteno loše ponašanje. Takose filozof Thesmopolis, glavni lik Lucijanova djela *De Mercede*, čuvajući psića *Melitaeus catulus* imena *Myrrhina* dok mu je vlasnica na putu, uvjerio koliko psići mogu biti razmaženi i kreštavi. (*De merc. cond.*, 34.) Juvenal kaže da su psići *Melitaeus catulus* bili čest plijen pljačkaša te da bi žena radije muža poslala u grob nego ostala bez svog psića.⁸³ Nadalje, poznato nam je da je filozof Teofrast imao psića *Melitaeus catulus* kojem je nakon smrti podigao nadgrobni spomenik, a isto je sa svojim omiljenim psom učinio car Hadrijan.⁸⁴ Osim *Melitaeus catulus*, poznata nam je još jedna mala pasmina, tzv. *catella Gallicana* odnosno galski psić kojem je Marcijal posvetio svoj epigram: „Želiš li čuti vragolije malene kujice ove? Da ispriopovjedim sve, prekratak cijeli je list (14.198).“⁸⁵ Nadalje, Petronije u Satirikonu ironično piše o

⁷⁹ <https://foundin antiquity.com/2013/11/15/the-melitan-miniature-dog/> (19. 5. 2018.)

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ deSandes-Moyer 2013, 17.

⁸⁵ M. Valerius Martialis, *Epigrammata*, prijevod M. Bricko, *Epigrami*, Zagreb, 1998, 325.

Trimalhionovu psiću *Margariti* (Perla) opisujući je kao „crno, nepristojno, pregojeno štene“(Sat. 64). Moguće da se radio o galskom psiću odnosno pasmini *catella Gallicana*.⁸⁶

2.2) Ptice

Pojava ptica kao kućnih ljubimaca zabilježena je prije 4000 godina na području Egipta u hijeroglifskim zapisima Starih Egipćana.⁸⁷ U rimsko doba ptice subile veoma popularni kućni ljubimci -drugi po učestalosti nakon pasa.⁸⁸ Pripadnici nižih društvenih slojeva kao kućne ljubimce držali su lokalne, svima dostupne ptice poput patke (*anates*), guske (*anseress*), kokoši (*pulli, gallini*), goluba (*columbae*) kosa (*merula*) ili zebe (*fringillidae*). Primjerice, sin vatrogasaca Ehiona iz Petronijeva Satirikona bio je ljubitelj ptica te je kao ljubimce držao tri zlatne zebe (Sat. 46). S druge strane, među pripadnicima viših društvenih slojeva popularne su bile egzotične ptice iz dalekih krajeva, šarenih boja, s vještinom govorenja. U Augustovo doba u Rim se s područja Indije,počinju uvoziti papige (*psittaci*).⁸⁹ Zahvaljujući Elijanu, Pauzaniji, Solinu i Pliniju sa sigurnošću znamo da su Rimljani poznavali zelenu indijsku papigu, popularnog ljubimca i u današnje vrijeme (slika 12). Plinije u svom djelu *Naturalis Historia* kaže: „Indija nam šalje ovu pticu“ te dodaje njen opis: „cijelo joj je tijelo zeleno osim crveno-zlatne pruge na vratu“ (HN. X.42(58),117). Isti opis donose Solin i Apulej.⁹⁰ Budući da se radi o egzotičnim životinjama, papige su bile toliko skupe i cijenjene da su u elitnim kućanstvima postojali robovi zaduženi isključivo za njih – brinuli su o njima i učili ih govoriti.⁹¹ Plinije ističe da je papigu valjalo naučiti klicati *Ave, Caesar*, nekoliko uobičajenih pozdrava i fraza te jednostavne trikove poput vuče kola. Kaže da postanu drske kada su pripite te savjetuje vlasniku da tvrdoglave papige koje nisu željele naučiti lekciju udari nekoliko puta metalnom palicom po glavi jer im je glava toliko tvrda koliko i kljun.⁹² Nadalje, Apulej u svojoj *Floridi* kaže da je papige lako naučiti psovati te nudi savjete kako ih u tome zaustaviti:

„Podučite li papagaja da psuje, psovati će neprestano, čineći vam dan i noć nepodnošljivima svojim psovkaama [...] Želite li se osloboditi tog zlog jezika, morate mu ga ili odrezati ili papigu što prije vratiti u šumu iz koje potječe (Flor.12L).“

---

⁸⁶ Toynbee 2013, 109.

⁸⁷ <http://eglewis.blogspot.com/2011/10/birds-as-pets-in-ancient-world.html> (preuzeto 21. 5. 2018.)

⁸⁸ Toynbee 2013, 236-282.

⁸⁹ Toynbee 2013, 247.

⁹⁰ Ibid. 248.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

Poznate su nam elegije o papigama dvaju rimskih pjesnika – Ovidija i Stacija. Ovidije je napisao dirljivu elegiju nakon smrti papige svoje ljubavnice Korine, a Stacije elegiju o papigi svog prijatelja Meliora. Iz sjetnog tona obje elegije isčitavamo ljubav vlasnika prema ljubimcu. Stacije kaže da je Meliorova papiga uvijek dijelila vlasnikovo raspoloženje, bilo dobro ili loše te da Melior nikada nije bio usamljen kada bi pustio papigu iz krletke.⁹³ Što se krletke tiče, saznajemo da je Meliorova papiga imala krletku izrađenu od kornjačina oklopa, srebrnih rešetki i bjelokosti pa po količini uloženog novca možemo zaključiti da je Melioru bilo stalo do svog ljubimca (*Silv.* 2.4).⁹⁴ O danas veoma omiljenoj zapadnoafričkoj sivoj papigi (slika 13), koja govori bolje od indijske zelene, nema riječi u djelima rimskih pisaca.

Sl. 12. Indijska zelena papiga **Sl. 13. Zapadnoafrička siva papiga**

Od ostalih ptica koje su se držale kao kućni ljubimci valja spomenuti čavke, prepelice, jarebice, vrapce, čvorke, slavuje i zebe.⁹⁵ Rob Tindar u Plautovu djelu *Captivika* kaže da su djeca elite (*patriciis pueris*) kao ljubimce često držala čavke, patke i prepelice (*Capt.* 1002–1003). Prepelice su, uz papige, bile omiljene zbog lijepog pjevanja i šarenog perja.⁹⁶ Čvorci i slavuji također su bili popularni među djecom elite pa Plinije piše da su Neron i Britanik kao djeca za ljubimce držali čvorka i slavuja koji su bili toliko vješti u pričanju da su govorili i grčki i latinskite su svakodnevno vježbali govoriti dodajući svom repertoaru nove riječi i sve duže

⁹³ Toynbee 2013, 248.

⁹⁴ G. Jennison, *Animals for Show and Pleasure in Ancient Rome*, Manchester, 1937, 120. Dalje u tekstu: Jennison 1937, 120.

⁹⁵ Toynbee 2013, 236–282.

⁹⁶ Lazenby 1949, 250.

rečenice (*HN. X, 120*).⁹⁷ Marcijal izvještava o Telesili, ženi svoga poznanika, koja je načinila grob za svog ljubimca slavuju⁹⁸, a Plinije o carici Agripini koja je kao poklon dobila slavuju vrijednog šesto tisuća sestercija.⁹⁹ Prema Plinijevim riječima, zebe su mogle naučiti razne trikove, ne samo pjevati po želji već i trikove pomoću nogu i kljuna.¹⁰⁰ Vjerojatno najpoznatiji vrabac rimskoga vremena bio je Lezbijin kućni ljubimac o kojem Katul piše u svoje dvije pjesme.¹⁰¹ Prva pjesma glasi:

Vrapče, djevojci mojoj ti si radost,
igra s tobom se često, privija te,
vršak prsta ti pruža, kad ga tražiš,
i na kljucanje oštro potiče te
moja blistava ljubav, kad se želi
malo igrati ili naći možda
neku utjehu svojoj teškoj patnji,
da bi smirila – mislim – plamen žudnje.
Kad bih mogao poput nje u igri
s tobom mlažiti jade svoje duše! (*Catull. II. 5-10*)¹⁰²

Uistinu, ako doslovno tumačimo ovu pjesmu možemo reći da se radi o vrapcu kao kućnom ljubimcu s kojim se Lezbija često igrala, koji je u njoj izazivao radost te joj pružao utjehu. Međutim, zbog ljubavnog karaktera ostalih Katulovih pjesama posvećenih Lezbiji vrapac se najčešće tumači kao ljubav ili strast.¹⁰³ Isto tako, smrt Lezbijinog vrapca injeno tugovanje za njim u drugoj pjesmi tumači se kao tugovanje za izgubljenom ljubavi osobito zbog prvoga stiha u kojemu se spominju Venera i Kupidi.¹⁰⁴

Suze, Venere, Kupidoni, lijte,
i svi koji ste osjećajna srca,
jer je djevojci mojoj umro vrabac,
vrabac, djevojke moje radost prva:
On je sladahan bio, nju je samu

---

⁹⁷ Bradley 1998, 525.

⁹⁸ Toynbee 2013, 276.

⁹⁹ Ferris 2018, 42.

¹⁰⁰ Toynbee 2013, 278.

¹⁰¹ Ferris 2018, 40.

¹⁰² Katul, *Pjesme*, preveo Dubravko Škiljan, Zagreb, 1987, 29.

¹⁰³ Ferris 2018, 40.

¹⁰⁴ Ibid. 41.

znao kao što dijete znade majku
i napuštao nije njeno krilo
već je skakao stalno tamo-amu,
gospodarici samo cvrkutao.
On sad ide po onom mračnom putu
s kojeg povratka, kažu, nikom nema.
Da ste proklete strašne tmine Orka,
koje sve što je lijepo proždirete!
Vi ste otele tako mila vrapca!
Kakva nesreća, jadni mali vrapče!
Sad su zbog tebe njene oči uvijek

Pune suza, crvene, natečene. (*Catull III. 5-10*)¹⁰⁵

Golubovi i golubice također su se držali kao kućni ljubimci.¹⁰⁶ Marcijal spominje dragog goluba (*delicium columba*) kojeg je kao ljubimca držala žena njegova patrona Lucija Aruntija Stele.¹⁰⁷ Plinije piše da su neki ljudi voljeli golubove do te mjere da su na krovovima svojih kuća za njih gradili visoke tornjeve, a Kolumela da su plaćali za pojedine golubove četiri tisuće sestercija kako bi ih držali kao ljubimce.¹⁰⁸ Nadalje, na mnogim terakotnim figurama golubovi su prikazani s bulom oko vrata. Bula se stavljala novorođenim dječacima oko vrata kako bi ih zaštitila od zlih sila. Očito su golubovi bili omiljeni ljubimci kada su ih vlasnici na taj način željeli zaštititi.¹⁰⁹ Trimalhion je za grob svoje supruge Fortunate naručio skulpturu nje kako u ruci drži svog goluba.¹¹⁰ U umjetnosti su česti prikazi djece koja drže golubove privijene uz tijelo. Upravo grčka mramorna stela s prikazom djevojčice koja drži dva goluba predstavlja najpoznatiji prikaz djeteta s pticom kao kućnim ljubimcem (slika 14). Stela je pronađena na otoku Paru, datirana je između 450. i 440. g. pr. Krista te se nalazi u Metropolitan muzeju New Yorku.¹¹¹

¹⁰⁵ Katul, *Pjesme*, preveo Dubravko Škiljan, Zagreb, 1987, 31.

¹⁰⁶ Toynbee 2013, 258.

¹⁰⁷ Ferris 2018, 41.

¹⁰⁸ Toynbee 2013, 258.

¹⁰⁹ W. F. Gosling, *Pets in Classical Times*, Greece and Rome 4 (11), 1935, 112. Dalje u tekstu: Gosling 1935.

¹¹⁰ Toynbee 2013, 258.

¹¹¹ Lazenby 1949, 249.

Sl. 14. Stela djevojčice s golubicama s otoka Para, Metropolitan muzej u New Yorku, od 450. do 440. g. pr. Krista

Osim egzotičnih ptica, pojedini pripadnici elite bili su ljubitelji i lokalnih vrsta. Najbolji primjer predstavlja car Honorije. Naime, bizantinski pisac Joannes Zonaras kaže da je Honorije kao kućnog ljubimca držao koku koju je volio više od samoga Rima.¹¹²

Od rimskih umjetničkih prikaza valja spomenuti fresku iz kuće napretka u Pompejima s prikazom dječaka koji štiti golubicu od patke (slika 15) te statu u poznatu pod nazivom Dječak u borbi s guskom iz Kapitolskog muzeja u Rimu (slika 16).

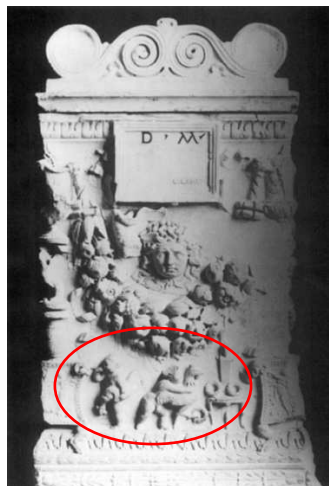

Sl. 15. i Sl. 16. Freska s prikazom dječaka u igri s golubicom i guskom, Pompeji i Dječak u borbi s guskom, Kapitolski muzej u Rimu, kraj 2. st. n. Krista

Borba pijetlova bila je uobičajen hobi u antičkom svijetu (više u Grčkoj nego u Rimu) kako među odraslima tako i među djecom o čemu nam svjedoče brojni umjetnički prikazi i antički pisci. Valja istaknuti Varona (*Rust. III, 9, 6*), Kolumelu (*Rust. VIII, 2, 4-5*) i Plinija Starijeg

¹¹² Bradley 1998, 525.

(HN. X, 47-48) koji pišu o uzgoju posebnih vrsta pijetlova i njihovim treninzima u svrhu borbe.¹¹³ Od reljefnih prikaza ističemo urnu s prikazom borbe pijetlova iz Vatikanskog muzeja u Rimu, datiranu između 41. i 54. g. n. Krista (slika 17). S donje prednje desne strane urne prikazan je dječak koji u ruci nosi pobjedničkog pijetla dok se s lijeve strane nalazi prikaz dječaka koji odlazi brišući suze i noseći poraženog pijetla.¹¹⁴

Sl. 17. Urna sa scenom borbe pijetlova, Vatikanski muzeji u Rimu, od 41. do 54. g. n. Krista

2.3) Mačke

Najnovija genetička i arheološka istraživanja ukazuju na to da je domaća mačka (*Felis domesticus* ili *Felis catus*) nastala domestikacijom divlje mačke (*Felis silvestris libyca*) na području Bliskoga Istoka prije 10 000 godina.¹¹⁵ Međutim, njihovo širenje započelo je prije 3700 godina u Egiptu odakle su u 5. st. pr. Krista posredstvom trgovaca iz Kirene stigle na područje Grčke i južne Italije. Valja imati na umu da su se mačke u Egiptu štovale kao božanstvo stoga je njihov izvoz bio zabranjen sve do pojave kršćanstva na tom području.¹¹⁶ Upravo zbog toga, mačke tek krajem 2. st. n. Krista postaju popularni kućni ljubimci na području Carstva. Iz istoga razloga nedostaju povijesni izvori o mačkama, a suvremeni pisci najčešće se bave njihovim prikazima u umjetnosti. Nažalost većina je spomenika loše sačuvana te je na prikazima vidljivo premalo detalja da bi se sa sigurnošću moglo zaključiti da se radi o prikazima mačaka.¹¹⁷

¹¹³ Ibid. 546.

¹¹⁴ Ibid. 547.

¹¹⁵ <https://veteriankey.com/history-of-companion-animals-and-the-companion-animal-sector/> (preuzeto 23. 5. 2018.)

¹¹⁶ Lazenby 1949, 303.

¹¹⁷ Johns 2003, 53.

Budući da su pisani izvori i umjetnički prikazi jedini sigurni dokazi o mačkama kao kućnim ljubimcima, o njihovoj ulozi u rimskom društvu ne znamo mnogo.¹¹⁸ Ono što znamo je da su se uistinu držale kao kućni ljubimci o čemu nam svjedoči Plutarh u svom djelu *Moraliakoji* krajem 1. st. n. Krista, uz lasicu, mačku spominje kao kućnog ljubimca (*Mor. 959F*).¹¹⁹ Nadalje, Paladije, oko 350. g. n. Krista, prvi put u rimskim izvorima za mačku koristi riječ *cattuste* jepreporuča za lovljenje krtica u krevetima od artičoke.¹²⁰ Korijen riječi *catus* ili *cattus* nalazimo u mnogim europskim jezicima što je dokaz da se domaća mačka u doba kasne antike proširila područjem Europe.¹²¹

Iz prethodnog je jasno da su se mačke u doba Carstva koristile za hvatanje štetočina (miševa, štakora, krtica i sl.). U tom kontekstu zanimljivo je da se u tu svrhu nisu koristile samo kod kuće već su pratile rimske vojnike u pohodima kako bi im štitile zalihe hrane.¹²² Osim toga, Rimljani su mačke smatrali svetim životinjama pa im je bilo dozvoljeno slobodno lutati gradom i hodati po hramovima. Iz tog razloga, božica slobode *Libertas*, često je prikazivana s mačkom pored nogu. Osim s *Libertas*, Rimljani su mačke često povezivali s božicom lova, Dijanom,¹²³ a dovodi se i u vezu s egipatskom mačjom božicom Bast, čuvaricom kuće i obitelji.¹²⁴

Umjetnički prikazi mačaka kao kućnih ljubimaca na području Italije prvi put se javljaju na djelima grčkih umjetnika u 5. i 4. st. pr. Krista.¹²⁵ U Britanskom muzeju nalaze se tri primjera apulskih i kampanskih vaza s takvim prikazom -*kotyle* datiran između 400. i 380. g. pr. Krista, *lekane* iz 330. g. pr. Krista te *pelike* iz 350. g. pr. Krista.¹²⁶ Na kotilu je prikazan nagi mladić s čijih leđa tigrasta mačka pokušava dohvatiti pticu koju drži u ruci.¹²⁷ Na lekani se nalazi prikaz dvije žene koje sjede jedna nasuprot drugoj te u krilu drže klupka vune. Između njih prikazana je mačka prugasto-točkaste dlake kako vreba pticu iznad ženine glave. Klupka vune najvjerojatnije su služila mački za igru.¹²⁸ Sličan prikaz nalazi se i na *pelike* (slika 18).¹²⁹

¹¹⁸ Pronađene kosti i otisci šapa problematični su budući da postoji velika sličnost između kosti i otisaka domaće mačke i europske divlje mačke. Osim toga, oni ne upućuju na to da se radi o mački kao kućnom ljubimcu već postoji mogućnost da se mačka na tom mjestu našla slučajno, primjerice u potrazi za hranom (Johns 2003, 60.).

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Johns 2003, 62.

¹²² Lazenby 1949, 303.

¹²³ Prema jednoj verziji priče Dijana je Trifonu uspjela pobjeći pretvorivši se u mačku. Prema drugoj verziji pretvorila se u psa (preuzeto s: <https://www.ancient.eu/article/466/cats-in-the-ancient-world/> (23. 6. 2018)).

¹²⁴ <https://www.ancient.eu/article/466/cats-in-the-ancient-world/> (preuzeto 23. 6. 2018.)

¹²⁵ Toynbee 2013, 87.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

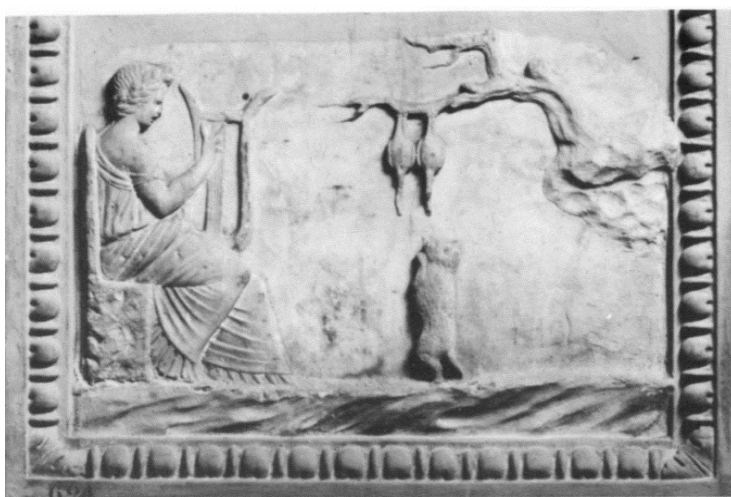
¹²⁸ Ibid. 88.

Sl. 18. Apulska *pelike* s prikazom žena u igri s mačkom, Britanski muzej, 350. g. pr. Krista

Nadalje, uz prethodno opisane vaze temozaike iz Pompeja o kojima više riječi slijedi kasnije, od rimskih umjetničkih djela s prikazom mačaka valja istaknuti mramorni reljef iz Kapitolskog muzeja datiran u Hadrijanovo doba (76. – 138. g. n. Krista) (slika 19).¹³⁰ Reljef prikazuje djevojčicu koja trenira mačku da pleše na zvuk lire. Iznad mačke, s grane vise dvije ptice kako bi mačku potakle da stoji na zadnjim nogama.¹³¹

Sl. 19. Reljef s prikazom mačke koja uči plesati, Kapitolski muzej u Rimu, Hadrijanovo doba (76. – 138. g. n. Krista)

2.4) Majmuni

Običaj držanja majmuna (*simiae*) kod kuće bio je češći u antičko doba nego danas pa se sjevernoafrički majmuni na području Grčke javljaju već u 17. st. pr. Krista.¹³² O tome da su majmuni u rimsko doba bili smatrani kućnim ljubimcima svjedoče Ciceron i Plaut. Naime,

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Toynbee 2013, 90.

¹³¹ Lazenby 1949, 304.

¹³¹ Johns 2003, 62.

¹³² Jennison 1937, 20.

Ciceron kaže da je kralj Molosa¹³³ u Epiru držao majmuna *in deliciis* što znači „kao kućnog ljubimca“. Isto piše Plaut u svom djelu *Miles Gloriosus* gdje majmune kao kućne ljubimce spominje čak pet puta. Kao što je ranije u tekstu rečeno, najčešće vrste korištene u tu svrhu bili su berberski makaki (*Macaca sylvanus*) podrijetlom iz Etiopije te različite vrste s područja Egipta, Alžira, Maroka i Gibraltara.¹³⁴ Opis berberskog makakija donosi Plinije koji kaže da je imao crnu glavu, dlaku poput magarca i izrazito visok glas u odnosu na glasove drugih majmuna.¹³⁵ Radi se o egzotičnim životinjama koje si nije mogao priuštiti bilo tko stoga su majmuni bili kućni ljubimci bogatijih građana. Imati majmuna kao kućnog ljubimca bio je san svakog djeteta zbog trikova koji su majmuni sposobni naučiti. Primjerice od Apuleja saznajemo da su majmuni učili svirati muzičke instrumente, jahati na leđima koze, bacati koplje pa čak i glumiti u predstavama.¹³⁶ Galen ih pak opisuje u igri s dječacima.¹³⁷ Umjetničkih prikaza majmuna iz doba Republike i Carstva nema mnogo. Ovdje ističemo pogrebni oltar dječaka imena *Caius Julius Saecularis* (slika 20) na kojem je dječak prikazan okružen svojim kućnim ljubimcima – golubicom, psom i majmunom.¹³⁸ Oltar je pronađen vili Julijevaca na *Via Flamina* u Rimu, datira se u sredinu 1. st. n. Krista te se čuva u Dioklecijanovim termama u sklopu Nacionalnog muzeja u Rimu.¹³⁹

---

¹³³ Molosi – antičko pleme nastanjeno u Epiru, čiji su vladari gospodarili područjem oko Zeusova proročišta u Dodoni, a potom i cijelim Epirom (preuzeto s: <http://proleksis.lzmk.hr/37728/> (24. 5. 2018.)).

¹³⁴ Lazenby 1949, 247.

¹³⁵ Toynbee 2013, 56.

¹³⁶ Lazenby 1949, 247.

¹³⁷ Ibid.

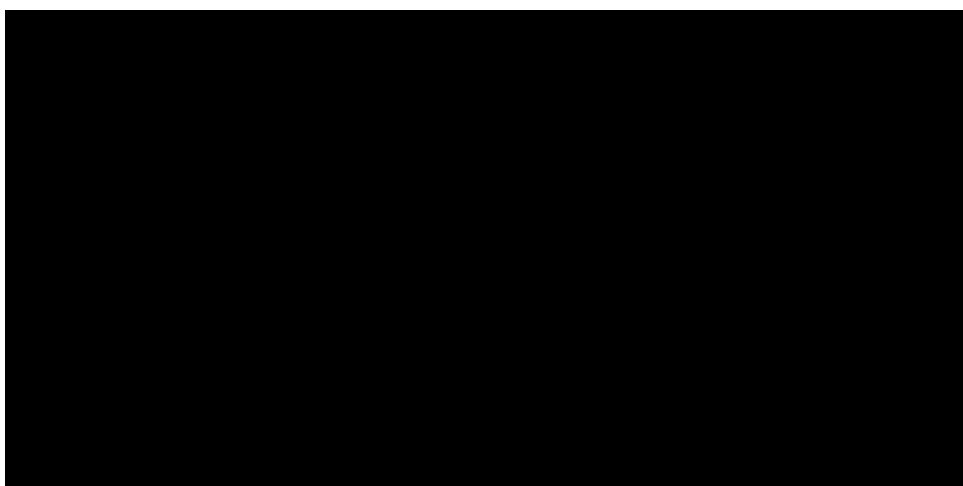
¹³⁸ Ibid. 248.

¹³⁹ <https://www.flickr.com/photos/pelegriano/6470607957/meta/> (preuzeto 24. 5. 2018.)

**Sl. 20. Pogrebni oltar Gaja Julija
Sekulara iz *Via Flamina*, Nacionalni
muzej u Rimu, sredina 1. st. n.**

Također valja spomenuti mramorni reljef iz *Via della Foce* u Ostiji datiran u kasno 2. st. n. Krista (slika 21).¹⁴⁰ Reljef je najvjerojatnije služio kao znak ispred dućana budući da prikazuje njegov interijer. Iza pulta su prikazane dvije prodavačice koje poslužuju mušterije. S lijeve strane pulta na košarama sjede dva majmuna okrenuti jedan prema drugome. Majmuni nisu vezani i pokazuju blagi izraz lica pa sa sigurnošću možemo reći da se radi o domesticiranim majmunima. Moguće je da su majmuni kućni ljubimci prodavačica koje ih dovode sa sobom na posao kako bi privukle mušterije.¹⁴¹

**Sl. 21. Mramorni reljef s prikazom majmuna u trgovini iz *Via della Foce*, Ostija, kasno
2. st. n. Krista**

¹⁴⁰ Toynbee 2013, 57.

¹⁴¹ Ibid.

2.5) Zečevi i koze

U djelima rimskih pisaca ne nalazimo mnogo o zečevima (*leporidae*) kao kućnim ljubimcima. Izuzetak predstavlja Cezar koji izvještava da su se u Britaniji zečevi, guske i kokoši uzgajali zbog užitka, a ne zbog hrane.¹⁴² Što se umjetničkih prikaza tiče, zečeve ne nalazimo isključivo u dječjim scenama. Naime, zec je bio uobičajen poklon u znak ljubavi koji je muškarac darovao ženi pa je taj čin čest prikaz na umjetničkim djelima.¹⁴³ Od dječjih scena ističemo reljef nadgrobne stele iz Nacionalnog muzeja rimske umjetnosti u Meridi s prikazom djeteta kako privija zeca uz prsa te ga hrani grožđem (slika 22).¹⁴⁴ Prikazi zečeva kako jedu grožđe česti su na rimskim mozaicima o čemu više riječi slijedi kasnije u tekstu.

Sl. 22. Reljef s prikazom zeca u naručju djeteta, Nacionalni muzej rimske umjetnosti u Meridi, 1. st. n. Krista

Koze (*caprae*) kao kućni ljubimci najčešće su prikazivane u dječjim scenama kako vuku dječja kolica stoga donosimo reljefni prikaz takve scene na sarkofagu Kornelija Stacija (slika 23).¹⁴⁵ Sarkofag je pronađen u Ostiji, datira se u prvu polovicu 2. st. n. Krista te se čuva u muzeju Louvre u Parizu.¹⁴⁶

Sl. 23. Sarkofag Kornelija Stacija, Louvre u Parizu, 1. polovica 2. st. n. Krista

¹⁴² Lazenby 1949, 301.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Bradley 1998, 542.

¹⁴⁵ Lazenby 1949, 304.

¹⁴⁶ <http://ancientrome.ru/art/artwork/sculpt/rom/headstone/sc0234.jpg> (preuzeto 26. 6. 2018.)

2.6) Zmije i ribe

Zmije(*serpens*)su imalevažnu ulogu u svakodnevnom životu, umjetnosti i religiji starih Rimljana. U povijesnim izvorima zabilježeno je da su bile posvećene božanstvima te da su se držale u hramovima i kućama kao *Genii loci*.¹⁴⁷Nadalje, bezazlene zmije koristile su se za lov na štetočine, prvenstveno na miševe, u privatnim kućama i javnim zgradama.¹⁴⁸ Osim toga, antički pisci svjedoče da se zmije nisu držale isključivo iz koristi i religijskih potreba već su bile smatrane kućnim ljubimcima. Prema Pliniju žuta zmija *anguis Aesculapius*, podrijetlom iz Epidaure, često je bila držana kao kućni ljubimac (*volgo pascitur et in domibus*).¹⁴⁹ Osim nje, Plinije i Elijan izvještavaju o egipatskoj naočarki kao poželjnom kućnom ljubimcu.¹⁵⁰Elijan ih opisuje kao bezopasne, nježne i pitome kada ih se tretira s poštovanjem.¹⁵¹Tako Filostrat, u svom djelu *Heroicus*,zmiju uspoređuje sa psom. Prema njegovim riječima, Ajaks je kao kućnog ljubimca imao zmiju dugačku pet lakata koja je s njime pila i pratila ga kao pas (*Her. 9.1*).¹⁵²Nadalje, od Svetonija saznajemo da je Tiberije kao kućnog ljubimca držao zmiju (*serpens draco*) čija ga je nesretna smrt veoma potresla. Naime, jednoga dana kada ju je otišao nahraniti zatekao ju je napola pojedenu od mrava.¹⁵³ Na temelju Senekinih, Plinijevih i Elijanovih riječi možemo zaključiti da psi nisu bili jedini kućni ljubimci prisutni za vrijeme jela. Naime, Seneka spominje dresirane zmije koje su bezopasno gmizale po stolovima između čaša i po krilima gostiju na banketu.¹⁵⁴O naočarkama za stolom piše i Elijan kojikaže da im je ponašanje za stolom bilo izvrsno. Naime, prema njemu, nakon večere ječam valja natopiti u vinu i medu te pucnuti prstima pa će one napraviti krug oko stola, podići glavu te polizati svu hranu koja je za njih pripremljena.¹⁵⁵Plinije pak govori o jednoj egipatskoj obitelji čija je naočarka svakodnevno jela s njima za stolom.¹⁵⁶Nadalje, Marcijal je poznao gospođu zvanu Glaucila koja je svoju zmiju držala oko vrata.¹⁵⁷ S druge strane, Ciceron i Petronije izvješćuju da mnogi ljudi nikada nisu uspjeli suspregnuti gađenje

---

¹⁴⁷*Genius loci* (Pl. *Genii loci*) – duh zaštitnik mjesta (<https://www.thefreedictionary.com/Genii+loci> (preuzeto 5. 9. 2018.)).

¹⁴⁸ Lazenby 1949, 248.

¹⁴⁹ Toynbee 2013, 224.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Lazenby 1949, 224.

¹⁵³ Toynbee 2013, 224.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Toynbee 2013, 224.

prema zmijama.¹⁵⁸ Što se rimske umjetnosti tiče, rijetko nalazimo prikaze zmija kao kućnih ljubimaca.

Kao i danas, u antičko doba ribe (*pisces*) su bile popularni kućni ljubimci. Marcijal opisuje prekrasnu jegulju (*murena*) koja pliva u susret vlasniku kada čuje njegov glas.¹⁵⁹ Varon kazuje kako njegov prijatelj Kvint Hortensije nikada nije jeo ribe iz svog akvarija već je slao slugu na tržnicu da kupi ribu za objed.¹⁶⁰ Varonove riječi potkrepljuju definiciju navedenu u uvodnom poglavlju da se kućni ljubimci nikada nisu koristili kao hrana. Elijan pak pripovjeda o Rimljaninu Krasu i njegovoj jegulji kojoj je kupovao naušnice i ogrlice kao što bi kupovao lijepoj djevojci. Uz to navodi da je plivala prema njemu kada bi je zvao prepoznajući njegov glas te jela brzo i željno što god bi joj on ponudio. Kada je uginula neutješno je plakao te ju jeosobno pokopao.¹⁶¹ Isto je učinio i Varonov prijatelj Hortensije.¹⁶² Nadalje, poznate su nam ribe koje su živjele u bazenu Domicijanove palače u Baii. One su poznavale svog vlasnika i lizale mu ruke, imale osobna imena i plivale prema njemu kada bi ih zvao prepoznajući njegov glas.¹⁶³ Što se umjetničkih prikaza tiče, prikaze riba u akvarijima i bazenima uglavnom nalazimo na podnim mozaicima u kupalištima, fontanama i bazenima¹⁶⁴ stoga će o njima više riječi biti u narednom poglavlju.

2.7) Neobični i egzotični kućni ljubimci

Ranije smo spomenuli da su carevi bili ljubitelji egzotičnih životinja te su zahvaljujući svom bogatstvu imali priliku držati ih kao kućne ljubimce. Primjerice Neron je kao kućnog ljubimca držao tigricu. Naime, impresioniran njenom snagom spasio ju je iz Koloseuma te joj dao sagraditi zlatni kavez u kompleksu svoje palače. Zanimljivo je da ona nije cijelo vrijeme boravila u kavezu već je Neronu i njegovim gostima često pravila društvo za večerom.¹⁶⁵ Slično Neronu, Domicijan i Karakala kao kućne ljubimce držali su lavove. O lavovima kao kućnim ljubimcima saznajemo od Seneke i Juvenala.¹⁶⁶ Seneka piše o lavovima koje su vlasnici držali unutar kuće (*intra domum*), hranili ih vlastitim rukama i vodili sa sobom u šetnju.¹⁶⁷ Od Juvenala saznajemo da je Rimljanin Numitor kao ljubimca kupio dresiranog lava

---

¹⁵⁸ Lazenby 1949, 248- 249.

¹⁵⁹ Toynbee 2013, 210.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid. 210-211.

¹⁶² Ibid. 211.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid. 213.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid. 64.

¹⁶⁷ Ibid.

koji je konzumirao ogromnu količinu mesa.¹⁶⁸Karakalin lav*Scimitar*, osim što mu je pravio društvo za stolom, odlazio je s njime u šetnju te je spavao u njegovom krevetu.¹⁶⁹Elagabal je također kao ljubimce držao nekoliko lavova koji su bili *exarmati* odnosno zubi i kandže su im bili uklonjeni.¹⁷⁰ Svoje lavove dovodio bi gostima za stol za vrijeme večere te ih puštao usred noći u njihove sobe kako bi ih plašio.¹⁷¹ Naime, gosti nisu znali da su lavovi *exarmati*. Osim lavova, Elagabal je goste plašio leopardima i medvjedima.¹⁷²O medvjedima kao kućnim ljubimcima piše Seneka koji kaže da su ih vlasnici držali u kući i mazili bez ikakvog straha.¹⁷³Valentinijan je imao dvije medvjedice zvane *Mica Aurea* („Zlatna pahuljica“) i *Innocenti* („Nevinost“) koje je držao u kavezima u blizini svoje sobe te ih hranio zatvorenicima.¹⁷⁴

3) Kućni ljubimci na rimskim mozaicima

Osim literarnih izvora i epigrafskih nalaza, o postojanju kućnih ljubimaca u antičkom Rimu svjedoče brojni umjetnički prikazi toga vremena.¹⁷⁵ Gotove sve vrste sisavaca i ptica poznatih Rimljanima nalazimo prikazane u različitim medijima – skulpturi, freskama, bjelokosti, metalu, dragom kamenju i mozaicima.¹⁷⁶ Pod terminom rimski mozaici podrazumijevamo mozaike nastale od razdoblja rimske Republike do kasnoga Carstva. Rimski mozaici bili su uobičajen ukras javnih i privatnih zgrada diljem Carstva, od Afrike do Antiohije. Prvi mozaici na području Italije potječu iz kraja 2. st. pr. Krista te se razvijaju pod utjecajem helenističke tradicije.¹⁷⁷ Riječ je o mozaicima narativne tematike, rađenim od komadića nepravilnog kamenja. Osim njih, u doba Republike javljaju se mozaici rađeni od grubljeg kamenja korištenog kao okvir oko *embleme*¹⁷⁸ili jednostavno prekrivanje poda ornamentalnim ukrasom.¹⁷⁹ U doba Carstva mozaici su bili raznoliki - od dvodimenzionalnih crno-bijelih geometrijskih, vegetabilnih i figuralnih prikaza do polikromnih figuralnih scena koje su stvarale dojam trodimenzionalnog prostora.¹⁸⁰ Osim što predstavljaju izvrsna umjetnička dostignuća, prikazi na rimskim mozaicima odličan su izvor informacija o

---

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Ibid. 82.

¹⁷³ Toynbee 2013, 99.

¹⁷⁴ Lazenby 1949, 305.

¹⁷⁵ Toynbee 2013, 21.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ <http://www.getty.edu/publications/romanmosaics/catalogue/italy/#fnref:3> (preuzeto 13. 8. 2018.)

¹⁷⁸ *Emblema* (pl. *emblemata*) – oslikani panel

¹⁷⁹ K. M. D. Dunbabin, *Mosaics of the Greek and Roman world*, Cambridge, 1999, 53. Dalje u tekstu: Dunbabin 1999.

¹⁸⁰ Ibid.

svakodnevnom životu Rimljana. Otkrivaju nam mnogo o odjeći, hrani, oruđu, oružju, sportskim aktivnostima, natjecanjima, radionicama, flori i fauni pa između ostalog i o kućnim ljubimcima.¹⁸¹ Problem s kojim smo se susreli tragajući za mozaicima s prikazima kućnih ljubimaca je taj da se prikazi životinja na mozaicima mogu tumačiti na različite načine osobito kada su životinje prikazane same za sebe bez ikakvog konteksta. Dalje u tekstu donosimo one mozaike za koje osobno smatramo da bi se između ostalih tumačenja mogli tumačiti i kao kućni ljubimci.

3.1) Prikazi pasa

Rimska umjetnost obiluje prikazima pasa u lovu, pasa čuvara i kućnih ljubimaca.¹⁸² Učestalost takvih prikaza ukazuje na njihovu sveprisutnost u rimskome društvu.¹⁸³ Najčešće prikazivani psi na rimskim mozaicima bili su lovački psi u kontekstu lovačkih scena.¹⁸⁴ To nas ne bi trebalo čuditi budući da je lov bila aktivnost elite, a elita je bila ta koja je u to doba financirala umjetnost. Naime, prikazi lova na mozaicima unutar privatnih vila i građevina bili su svojevrsan pokazatelj moći i bogatstva.¹⁸⁵ Budući da je takvih mozaika bilo mnogo diljem Rimskoga Carstva opis smo ograničili na jedan primjer mozaika s prikazom lovačke scene – na mozaik iz *Ville del Casale* u blizini grada Piazza Armerina na Siciliji poznat pod nazivom „Mali lov“. Taj mozaik odabrali smo jer je najčešće zastupljen u stručnoj literaturi te su lovački psi prikazani u nekoliko različitih situacija. Riječ je o mozaiku komplicirane kompozicije koji se sastoji od dvanaest scena smještenih u četiri reda te u većini scena nalazimo prikaze lovačkih pasa.¹⁸⁶ Mozaik je krasio pod gostinjske sobe sjeverno od peristila te se datira u 4. st. n. Krista.¹⁸⁷ Prva scena koju valja istaknuti nalazi se u gornjem prvom redu mozaika s lijeve strane. Riječ je o prikazu muškarca koji na uzicama vodi crnog i smeđeg lovačkog psa (slika 24). Nadalje, isti psi, sada oslobođeni uzice, prikazani su u desnom kutu istoga reda kako gone lisicu (slika 25).¹⁸⁸ U obje scene psi su prikazani s crvenim ogrlicama oko vrata te je iz prikaza jasno da se radi o njegovanim psima koji izgledom odgovaraju Ksenofontovom opisu idealnog lovačkog psa - vitki su i visoki, razvijenih prsa, ravnih uši te dugačkog i tankog repa.

---

¹⁸¹ <https://www.ancient.eu/article/498/roman-mosaics/> (preuzeto 13. 8. 2018.)

¹⁸² MacKinnon 2010, 291.

¹⁸³ Ibid. 16.

¹⁸⁴ Mozaici s prikazom lova pronađeni u Rimu, Siciliji, sjevernoj Africi i Siriji najbolji su dokaz o toj aktivnosti u doba anatičkog Rima (Toynbee 2013, 24.).

¹⁸⁵ deSandes-Moyer 2013, 14.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

Sl. 24. Detalj mozaika Maloga lova (lijevi gornji kut), *Villa del Casale*, Sicilija, 4. st. n. Krista

Sl.25. Detalj mozaika Maloga lova (desni gornji kut), *Villa del Casale*, Sicilija, 4. st. n. Krista

U drugom redu psi su također prikazani u dvije scene (slika 26). S lijeve strane prikazan je smeđi pas kako skakući ispod vepa svezanog za šipku prati dvojicu muškaraca. Uočavamo da se radi o drugačijoj pasmini u odnosu na prethodno opisane. Naime, ovaj pas ima robusnije tijelo, zaobljenije uši i kraći rep. Osim toga, umjesto crvene ogrlice oko vrata mu se nalazi ogrlica crne boje. S desne je pak strane prikazan pas nalik psima iz prvoga reda. Ta scena zanimljiva je jer je lovački pas prikazan u bliskoj interakciji s dječakom. Naime, izgleda kao da dječak gladi psa te mu poseže prema vratu tražeći zagrljaj.

Sl. 26. Detalj mozaika Maloga lova (drugi red), *Villa del Casale*, Sicilija, 4. st. n. Krista

Nama najzanimljiviji i ujedno najvažniji dio mozaika predstavlja središnja scena u trećem redu (slika 27). Radi se o prikazu pet muškarca kako sjede oko stola ispod crvenog baldahina. Pretpostavlja se da je muškarac u crvenoj tunici koji sjedi u sredini te reže ili blagoslivlja hranu vlasnik vile pa ujedno i naručitelj mozaika.¹⁸⁹ Zanimljivo je to da se među muškarcima za stolom s desne strane nalazi pas koji jede iz ruke muškarca u zelenoj tunici. Iz pisanih izvora poznato je da su psi, kućni ljubimci, često provodili vrijeme pod stolom uoči objeda, jedući ostatke hrane svojih vlasnika.¹⁹⁰ Ovaj prikaz također svjedoči o tome, ali i o činjenici da za vlasnika on nije bio isključivo radni pas već pas dostojan hrane koju i sam jede. Dakle, na temelju fizičkog izgleda pasa, odnosa dječaka prema psu i činjenici da je pas prisutan prilikom objeda možemo zaključiti da lovački psi nisu bili isključivo radne životinje već su bili cijenjeni i često smatrani kućnim ljubimcima.

Sl. 27. Detalj mozaika Maloga lova (treći red, središnji prikaz), *Villa del Casale*, Sicilija, 4. st. n. Krista

Od ostalih mozaika s prikazom lovačkih pasa valja istaknuti one na kojima se spominje njihovo ime. Prvi takav mozaik pronađen je u Oudni, datiran je u 3. st. n. Krista, a danas se čuva u Bardo muzeju u Tunisu (slika 28). Na mozaiku su prikazana dva psa iznad kojih su ispisana njihova imena. Gornji pas imena EDERATVS („Okrunjen bršljanom“) prikazan je u lovu na zeca, a ispod njega prikazan je sličan pas imena MVSTELA („Lasica“) u lovu na lisicu.¹⁹¹

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ H. J. Deighton, *A day in the life of ancient Rome*, Bristol, 1999, 23. Dalje u tekstu: Deighton 1999.

¹⁹¹ Toynbee 2013, 105.

Sl. 28. Mozaik s prikazom lova, Bardo muzej, Tunis, 3. st. n. Krista

Drugi mozaik, slične izrade, pronađen je u Konstantini u Algeriji. Na mozaiku su prikazana dva psa u lovu na antilope te se povrh pasa nalaze ispisana imena FIDELIS i CASTVS.¹⁹² Što se Hrvatske tiče, mozaici s prikazom lovačkih pasa pronađeni su u Puli i Ninu. Mozaik iz Pule pronašao je Antun Gnirs 1910. godine u eksedri peristila *ville urbane* koju je datirao u sredinu 1. st. n. Krista.¹⁹³ Pod eksedre krasile su dvije slike izvedene u crno-bijelom mozaiku. Slika koja nas zanima nalazi se u uskom portiku te prikazuje zeca u trku pred psom.¹⁹⁴ Mozaik s prikazom lova iz Nina otkriven je 1999. godine u rimskoj *vili urbani* datiranoj u početak 2. st. n. Krista (slika 29).¹⁹⁵ Riječ je o najvećem i najbolje sačuvanom mozaiku koji prekriva pod prostorije 1 dimenzija 6.6 x 6.5 metara.¹⁹⁶ Na bijeloj podlozi mozaika uokvirenoj crnom bordurom izmjenjuju se veći i mali oktagoni, njih devet u vodoravnom i okomitom nizu.¹⁹⁷ U vanjskom nizu oktagona, sa sve četiri strane pojavljuju se figure lijepo oblikovanih životinja, crnih na bijeloj podlozi.¹⁹⁸ Sačuvani su prikazi srne, dvaju pasa, vepa i jelena. Životinje su prikazane u pokretu, a sudeći po mreži u koju će jelen uskočiti, radi se o prikazu lova.¹⁹⁹ Dakle, na mozaiku su prikazana dva lovačka psa nalik lovačkom psu prikazanom u drugom redu mozaika „Maloga lova“ iz Piazza Armerine - pas je robusne građe, kratkih zaobljenih ušiju i uvrnutog repa.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ J. Meder, *Podni mozaici u Hrvatskoj od 1. do. 6. stoljeća*, Zagreb, 2003, 52. Dalje u tekstu: Meder 2003.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ J. Meder, *Mozaici rimske vile u Ninu*, *Histria Antiqua* 20, 2011, 245. Dalje u tekstu: Meder 2011.

¹⁹⁶ Ibid. 248.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

Sl. 29. Mozaik s prikazom lovačkog psa, Nin, početak 2. st. n. Krista

Uz lovačke pse, najčešće prikazivani psi na rimskim mozaicima bili su psi čuvari. Riječ je o psima poznatim pod nazivom *Canis villatica*. To ime dobili su zbog njihovih čestih prikaza napodnim mozaicima rimskih vila.²⁰⁰ Najviše takvih mozaika pronađeno je u Pompejima, a poznati su pod latinskim nazivom *Cave Canem* („Čuvaj se psa“).²⁰¹ Ovdje ističemo dva najpoznatija – mozaik iz Kuće tragičnog pjesnika (slika 30) i mozaik iz Kuće Pakuvija Prokula (slika 31). Uz mozaike s prikazima mitološke tematike, mozaik s prikazom psa čuvara i velikim natpisom *Cave Canem* iz Kuće tragičnog pjesnika, danas u Napuljskom muzeju, jedan je od najpopularnijih mozaika iz Pompeja.²⁰² Radi se o velikom psu crno-bijele dlake, s podignutim ušima i oštrih zuba. Pas je prikazan s crvenom ogrlicom oko vrata za koju je pričvršćen lanac na koji je vezan. Prikazan je u napadačkom stavu, podignutog stražnjeg dijela tijela i raširenih prednjih šapa, vjerojatno kako bi zastrašio potencijalne provalnike.²⁰³ Mozaik se nalazi u prolazu (*fauces*) koji je vodio od ulaza do atrijske kuće te se datira u 2. st. pr. Krista.²⁰⁴ Također na lancu, s ogrlicom iste boje, prikazan je pas iz Kuće Pakuvija Prokula, sačuvan *in situ*.²⁰⁵ Za razliku od prethodno opisanog psa u napadačkom položaju, crni pas iz kuće Pakuvija Prokula prikazan je kako odmara u ležećem položaju. Kao i mozaik iz Kuće tragičnog pjesnika, i ovaj se nalazi na ulazu kuću međutim datira se nešto kasnije, u 1. st. pr. Krista. Ovi mozaici posebno su zanimljivi jer su potvrđeni i u pisanim izvorima: „Tamo s lijeve strane na ulazu [...] bio je ogroman pas s lancem oko vrata. Bio je naslikan na zidu i povrhu njega velikim slovima ispisano: „Čuvaj se psa“ (*Sat.*).²⁰⁶

²⁰⁰ deSandes-Moyer 2013, 15.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Toynbee 2013, 107.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ P. Connolly, *Pompeii*, Oxford, 1990, 30. Dalje u tekstu Connolly 1990.

²⁰⁵ Toynbee 2013, 107.

²⁰⁶ Connolly 1990, 15.

Sl. 30. i 31. *Cave Canem* mozaik, Kuća tragičnog pjesnika, Pompeji, 2. st. pr. Krista i Kuća Pakuvija Prokula, Pompeji, 1. st. pr. Krista

Nadalje, valja spomenuti mozaik Domina Julija iz Bardo muzeju u Tunisu, datiran u kasno 4. st. n. Krista (slika 32).²⁰⁷ Mozaik jepodijeljen u tri horizontalna registra u kojima je prikazano veliko gospodarevo imanje i djelatnosti koje su se obavljale u različitim godišnjim dobima.²⁰⁸ Nama je zanimljiv gornji registar u kojem je prikazan pas koji je najvjerojatnije imao dvostruku ulogu – osim što je bio pas čuvar, bio je i kućni ljubimac. Naime, pas je prikazan kako vezan sjedi ispred svoje kućice.²⁰⁹ Činjenica da je pas imao vlastitu kućicu kao što je imaju i psi u današnje vrijeme upućuje na to da je vlasnik vodio brigu o svom psu te mu je htio pružiti zaštitu od vremenskih nepogoda. Osim toga, prikaz na mozaiku Domina Julija dokaz je da su kućice za pse postojale već u doba kasne antike, ako ne i ranije.

Sl. 32. Mozaik s prikazom psa ispred kućice za pse, Bardo muzej, Tunis, kasno 4. st. n. Krista

²⁰⁷ Ferris 2018, 65.

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Ibid. 66.

Najvjerodostojniji dokaz o postojanju pasa čuvara predstavlja tijelo psa stradalog prilikom erupcije Vezuva 79. g. n. Krista u Pompejima (slika 33). Tijelo prekriveno pepelom pronađeno je 1874. godine u kući Marka Vesonija Prima.²¹⁰ Pas je umro u agoniji, ležeći na leđima i nogu podignutih u zrak.²¹¹ Oko vrata su i dalje vidljivi tragovi masivne brončane ogrlice. Stručnjaci smatraju da se radi o pasmini *Canis villatica*.²¹²

Sl. 33. Pepelom prekriven *Canis villatica*, Kuća Orfeja u Pompejima, 79. g. n. Krista

Na području Hrvatske nisu pronađeni mozaici s prikazima pasa čuvara.

Za razliku od mozaika s prikazom lovačkih pasa i pasa čuvara za koje sa sigurnošću možemo reći da njih predstavljaju, s prikazima kućnih ljubimaca često postoji sumnja. Za sada je poznato tek nekoliko mozaika s prikazima pasa za koje bez ikakve sumnje možemo reći da predstavljaju kućne ljubimce.²¹³ Dva mozaika čine dio grupnog mozaika u peristilu palače bizantskih careva u Istanbulu te se datiraju u 6. st. n. Krista.²¹⁴ Prvu scenu predstavlja prikaz dječaka koji sjedi na kamenu. Dječak se tijelom naginje prema naprijed te objema rukama podiže malog debelog psića dugačkih ušiju (slika 34).²¹⁵

---

²¹⁰ Ibid. 46.

²¹¹ Ibid.

²¹² Toynbee 2013, 108.

²¹³ Toynbee 2013, 112.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid.

Sl. 34. Mozaik s prikazom dječaka koji podiže psića, Velika palača, Istanbul, 6. st. n.

Krista

U drugoj sceni pas je prikazan u obiteljskom okruženju. U središtu prikaza nalazi se žena koja u naručju drži dijete. Uz nogu žene prikazan je pas podignutog nosa i otvorenih usta kao da zavija od ljubomore (slika 35).²¹⁶

Sl. 35. Mozaik s prikazom psa kao kućnog ljubimca, Velika palača, Istanbul, 6. st. n.

Krista

Kao što je ranije u tekstu rečeno, psi su često prisustvovali na večerama svojih vlasnika sakupljajući pritom ostatke hrane s poda. O tome pišu brojni antički pisci, a izvrstan dokaz predstavlja mozaik iz Chateau de Boudry muzeja u Švicarskoj (slika 36).²¹⁷ Na mozaiku je prikazana grupa muškaraca za večerom kako jedu i piju, bacajući ostatke hrane na pod. S desne strane na dnu mozaika, nalazi se smeđi pas šiljastih ušiju kako sakuplja ostatke hrane s poda. Mozaik je pronađen negdje na istočnom Mediteranu te se datira u 5. st. n. Krista.²¹⁸

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ferris 2018, 99.

²¹⁸ Ibid.

Sl. 36. Mozaik s prikazom psa kako s poda sakuplja ostatke večere, Chateau de Boudry, Švicarska, 5. st. n. Krista

3.2) Prikazi ptica

Prikazi ptica, samih za sebe, česti su u rimskoj umjetnosti pa tako i na mozaicima toga doba. Takvi prikazi pružaju nam informacije o vrstama ptica koje su Rimljani poznavali međutim zbog nedostatka konteksta ne možemo znati jesu li ih držali kao kućne ljubimce. Najbolji primjer takvog mozaika predstavlja mozaik iz tzv. Kuće ptica iz Sevilje datiran u Hadrijanovo doba (slika 37).²¹⁹ Mozaik se sastoji od trideset i pet manjih kvadratnih mozaika koji okružuju veću središnju scenu. Upravo ti manji kvadratni mozaici sadrže prikaze čak trideset i pet različitih vrsta ptica.²²⁰ Neke od njih vrste su opisane u prethodnom poglavlju kao kućni ljubimci – papiga, golub, guska, prepelica itd.

²¹⁹ <http://www.livius.org/articles/place/italica/italica-archaeological-zone/house-of-the-birds/> (preuzeto 6. 9. 2018.)

²²⁰ Ibid.

Sl. 37. Mozaik s prikazom ptica iz tzv. Kuće ptica, Sevilja, Hadrijanovo doba

Tek je nekoliko sačuvanih mozaika s prikazom ptica iz čijeg konteksta možemo zaključiti da se radi o kućnim ljubimcima. Najbolji dokaz o pticama kao kućnim ljubimcima predstavljaju prikazi ptica u krletkama.²²¹ Takvi prikazi potkrepljuju opise antičkih pisaca, primjerice Stacijev opis krletke od kornjačina oklopa, srebrnih rešetki i bjelokosti.²²² Najpoznatiji prikaz krletke u rimskoj umjetnosti predstavlja zidna slika Livijine „Vrtne sobe“ kod Prima Porta.²²³ Slična krletka, također izrađena od zlatne žice, prikazana je na mozaiku pronađenom u Kartagi, danas u Bardo muzeju u Tunisu, datiranom u razdoblje kasne antike (slika 38).²²⁴ Gotovo sa stopostotnom sigurnošću možemo zaključiti da se radi o kućnom ljubimcu nekog bogatog rimskog građanina. Valja istaknuti da je držanje ptica u kavezima bila rimska inovacija te da ništa slično ne nalazimo kod drugih naroda toga vremena.²²⁵

Sl. 38. Mozaik s prikazom ptice u krletci iz Kartage, Bardo muzej u Tunisu, kasna antika

Nadalje, ističemo dva mozaika s prikazom papiga za koje na temelju prikazane okoline možemo pretpostaviti da predstavljaju kućne ljubimce. Prvi mozaik ujedno je i najraniji prikaz papige u grčko-rimskoj umjetnosti. Riječ je o helenističkom mozaiku danas u Pergamskom muzeju u Berlinu, pronađenom u kraljevskoj palači Eumena II u tzv. „Oltarnoj sobi“, datiranom između 160. i 150. g. pr. Krista (slika 39).²²⁶ Prikazana papiga pripada vrsti *Alexandrine parakeet*. Ime je dobila po Aleksandru Velikom koji je nekoliko ptica poslao iz Punjaba (Indija) prema zapadu gdje su ubrzo postale popularni kućni ljubimci bogatih

²²¹ F. Jones, *The caged bird in Roman life and poetry; metaphor, cognition and value*, London Latin Seminar, 2013, 13. Dalje u tekstu: Jones 2013.

²²² Ibid.

²²³ Ibid. 4.

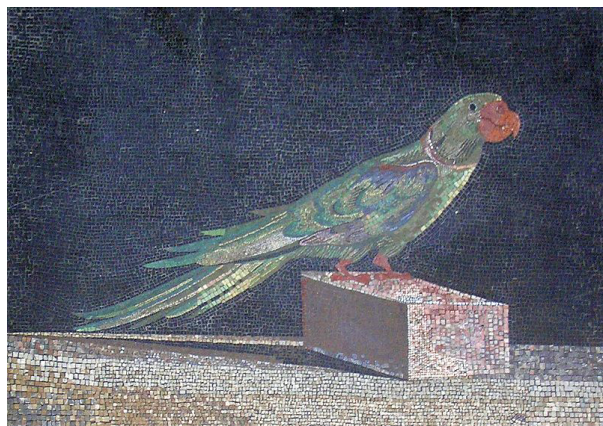
²²⁴ Ibid. 2.

²²⁵ Ferris 2018, 42.

²²⁶ Toynbee 2013, 249.

obitelji.²²⁷ Na mozaiku je prikazana papiga kako stoji na kvadratnom postolju postavljenom na ravnu podlogu, najvjerojatnije na stol. Tamna pozadina i nedostatak pejzaža upućuju na to da se papiga nalazi u zatvorenom prostoru pa je moguće da se radi o prikazu kućnog ljubimca.

Sl. 39. Helenistički mozaik s prikazom *Alexandrine parakeet*, Pergamski muzej u Berlinu, od 160. do 150. g. pr. Krista

Drugi mozaik potječe s područja Italije. Pronađen je u Pompejima, datiran u 1. st. n. Krista te se danas nalazi u Napuljskom muzeju (slika 40).²²⁸ Riječ je o mozaiku s prikazom mačke koja vreba dvije papige i golubicu koje sjede na obodu zdjele postavljene na postolje. Lijeva papiga potpuno je zelena s crvenim prstenom oko vrata što odgovara opisu zelene indijske papige u djelima ranije spomenutih rimskih pisaca. Druga papiga je djelomično plava s crvenim perjem po tijelu i repu te crvenim prstenom oko vrata. Treća ptica je golubica o čijem prijateljstvu s papigama pišu Plinije i Ovidije.²²⁹ Budući da su sve prikazane životinje kategorizirane kao kućni ljubimci od strane rimskih autora, postoji mogućnost da se radi o prikazu stvarnih ljubimaca u atriju vile njihovog vlasnika.

---

²²⁷ <http://www.my-favourite-planet.de/english/middle-east/turkey/pergamon/pergamon-photos-02-012.html> (preuzeto 6. 9. 2018.)

²²⁸ Ibid. 88.

²²⁹ Toynbee 2013, 249.

Sl. 40. Mozaik s prikazom mačke, papiga i golubice iz Pompeja, Napuljski muzej, 1. st.n. Krista

Nadalje, valja istaknuti detalj sranije u tekstu spomenutog mozaika iz peristila palače bizantskih careva u Istanbulu s prikazom dječaka koji štapom vodi guske (slika 41). Taj mozaik potvrđuje činjenicu da su se guske djeci poklanjale kao kućni ljubimci kako bi ih se naučilo odgovornosti.²³⁰

Sl. 41. Mozaik s prikazom dječaka s guskama, Velika palača, Istanbul, 6. st. n. Krista

3.3) Prikazi mačaka

Mozaici s prikazima mačaka kao kućnih ljubimaca iz razdoblja Republike i Carstva malobrojni su iz već pojašnjenih razloga. Za sada su poznata tek četiri mozaika s područja Italije te dva mozaika iz provincija.²³¹ Najpoznatiji mozaik s prikazom mačke iz rimskoga

²³⁰ Toynbee 2013, 263.

²³¹ Ibid. 88-90.

perioda potječe iz Kuće Fauna u Pompejima, a danas se čuva u Napuljskom muzeju (slika 42).²³² Mozaik se sastoji od dvije scene međusobno odijeljene horizontalnom linijom. U gornjoj sceni prikazana je dobro uhranjena mačka točkasto-prugaste dlake kako lijevom prednjom šapom i široko otvorenih očiju hvata jarebicu svezanih nogu.²³³ U donjem registru prikazane su dvije krupne patke, četiri manje ptice te nekoliko riba i školjaka.²³⁴ Zahvaljujući preciznom prikazu detalja mačka je klasificirana kao egipatska vrsta iznimno rijetka na Apeninskom poluotoku u 2. st. pr. Krista.²³⁵ Veoma sličan prethodno opisanom mozaiku iz Pompeja je mozaik iz Nacionalnog muzeja u Rimu, pronađen na *Via Ardeatina* (slika 43). Taj mozaik također je podijeljen u dva registra. Razlika je u tome što je u gornjem registru prikazana potpuno prugasta mačka u lovu na jarebicu, a u donjem su prikazane samo dvije patke.²³⁶

Sl. 42. i 43. Mozaik s prikazom mačke iz Pompeja, Napuljski muzej, 1. st. n. Krista i mozaik s prikazom mačke iz Rima, Nacionalni muzej u Rimu, od 200. do 150. g. pr. Krista

Treći mozaik nešto je lošije izvedbe u odnosu na prethodna dva. Pronađen je u Maranciju, a danas se čuva u Vatikanu.²³⁷ Na ovom mozaiku ne postoji vidljiva linija koja razdvaja gornju i donju scenu. Ključna je razlika u tome što je mačka prikazana u lovu na pijetla dok je na

²³² Ibid. 88.

²³³ Ibid.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ <https://www.museoarcheologiconapoli.it/en/room-and-sections-of-the-exhibition/mosaics/> (preuzeto 8. 9. 2018.)

²³⁶ Toynbee 2013, 88.

²³⁷ Ibid.

prethodnima prikazana u lovu na jarebicu. Ispod te scene prikazane dvije patke okružene voćem.²³⁸ Posljednji mozaik s prikazom mačke nešto je drugačije tematike. Riječ je o ranije spomenutom mozaiku iz Pompeja, danas u Napuljskom muzeju (slika 40).²³⁹ U središtu prikaza nalazi se velika zdjela na visokom kamenom postolju. Na obodu zdjele sjede dvije papige i golubica dok im s desne strane prilazi mačka točkaste dlake, šiljastih ušiju, dugačkog repa, velikih okruglih očiju i svjetlucavih zuba.²⁴⁰

Sličnost prva tri mozaika ukazuje na to da su rađeni po istom predlošku vjerojatno pod egipatskim utjecajem stoga ne pokazuju stvarne kućne ljubimce pa time ni stvarnu ulogu mačaka u rimskome svijetu.²⁴¹

Nadalje, u provincijama su pronađena samo dva mozaika s prikazom mačaka. Prvi od njih predstavlja danas izgubljeni panel pronađen u Orangeu u Francuskoj. Na panelu je bila prikazana mačka kako drži miša među prednjim šapama.²⁴² Drugi mozaik pronađen je u Volubilis u Maroku. Na mozaiku je prikazana mačka s crvenom ogrlicom i zvoncem oko vrata kako ubija miša, a poviše njih ispisana su njihova imena – *Vincentius* i *Luxurius*.²⁴³ Budući da su obje mačke prikazane s mišem kao ulovom postoji mogućnost da su ih vlasnici držali kao ljubimce kako bi suzbili štetočine u kući. Tome u prilog ide činjenica da mačka na drugom mozaiku ima ime te je prikazana s ogrlicom i zvoncem oko vrata što upućuje na to da ima vlasnika.

3.4) Prikazi majmuna

U pisanim izvorima i umjetničkim prikazima iz doba Republike i Carstva češći su opisi i prikazi majmuna zabavljača u odnosu na opise i prikaze majmuna kao kućnih ljubimaca.²⁴⁴ U stručnoj literaturi nije zabilježen ni jedan mozaik s prikazom majmuna kao kućnog ljubimca stoga ističemo mozaik iz peristila palače bizantskih careva u Istanbulu s prikazom majmuna koji izvodi naučeni trik (slika 44). Majmun je prikazan kako stoji ispod palme i pomoću dugačkog štapa pokušava doseći pticu koja se nalazi među lišćem. Na leđima nosi pletenu košaru na kojoj kao mamac sjedi druga ptica.²⁴⁵ Budući da su majmuni bili

---

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Ibid. 88-89.

²⁴¹ Johns 2003, 61.

²⁴² Ibid. 90.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Toynbee 2013, 57.

²⁴⁵ Ibid. 59.

poželjni ljubimci upravo zbog vještine izvođenja trikova, postoji mogućnost da je majmun prikazan na mozaiku kućni ljubimac.

Sl. 44. Mozaik s prikazom majmuna zabavljača, Velika palača, Istanbul, 6. st. n. Krista

3.5) Prikazi zečeva i koza

Na rimskim mozaicima zečevi su najčešće prikazivani u lovačkim scenama kao lovina.²⁴⁶ Obično su prikazani probodeni kopljem, kako bježe ili kako su napadnuti od strane lovačkih pasa. Takav način lova podrazumijeva smrt lovine stoga je sigurno da zečevi koje su Rimljani planirali držati kao kućne ljubimce nisu lovili na taj način već pomoću mreže ili košare. Na taj način zečevi bi ostali živi bez ikakvih ozljeda.²⁴⁷ Takav način lova uočavamo na mozaiku iz peristila palače bizantskih careva iz 6. st. n. Krista. Naime, na mozaiku je prikazan dječak kako preko uspavanog zeca prebacuje košaru najvjerojatnije kako bi ga zadržao kao kućnog ljubimca.²⁴⁸ Osim kao lovina, zečevi su na rimskim mozaicima često prikazivani kako jedu grožđe.²⁴⁹ Kao primjer donosimo mozaik s prikazom zeca iz Arheološkog muzeja u El Djemu pronađen u tzv. Kući delfina, datiran u 3. st. n. Krista (slika 45).

---

²⁴⁶ Toynbee 2013, 201.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Ibid. 202.

²⁴⁹ Ibid.

Sl. 45. Mozaik s prikazom zeca koji jede grožđe, Arheološki muzej u El Djemu, 3. st. n. Krista

Prikazi koza kao kućnih ljubimaca nisu zabilježeni u stručnoj literaturi.

3.6) Prikazi zmija i riba

Prikazi zmija kao kućnih ljubimaca na rimskim mozaicima nisu zabilježeni u stručnoj literaturi. Zmije su se u umjetnosti uglavnom prikazivale *Genii loci* te u kontekstu zdravlja i plodnosti s Asklepijem i Salus.²⁵⁰

Podne mozaike kupališta, fontana i bazena širom Rimskoga Carstva često su krasili prikazi riba oponašajući izgled stvarnih akvarija.²⁵¹ Prve takve mozaike predstavljaju helenistički mozaici iz Pompeja s prikazima morskih riba italiskog podneblja. Najvjerojatnije su se takvi prikazi prenosili i širili putem knjige uzoraka budući da pojedine vrste riba na pojedinim mozaicima nisu uobičajene na tom prostoru.²⁵² Na ranim mozaicima pa sve do sredine 2. st. n. Krista prikazi riba toliko su detaljni i naturalistički da je moguće prepoznati o kojim vrstama je riječ. Kasnije to nije moguće budući da u 3. i 4. st. n. Krista dolazi do ujednačavanja određenih karakteristika poput očiju, repa i peraja.²⁵³ Kao primjer donosimo *emblemu* središnjeg dijela podnog mozaika pronađenog u Rimu, datiranog između 50. g. pr. Krista i 50. g. n. Krista, danas u Britanskom muzeju u Londonu (slika 46). Na mozaiku bijele pozadine prikazano je osam morskih riba, dvije lignje i jegulja.²⁵⁴

²⁵⁰ Ibid. 233-234.

²⁵¹ Toynbee 2013, 212.

²⁵² Ibid.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3200097&partId=1&searchText=mosaic+floor&page=1 (preuzeto 10. 9. 2018.)

Sl. 46. Mozaik s prikazom riba iz Rima, Britanski muzej u Londonu, od 50. g. pr. Krista do 50. g. n. Krista

3.7) Prikazi neobičnih i egzotičnih ljubimaca

Medvjede, lavove, tigrove i leoparda u rimskoj umjetnosti najčešće nalazimo prikazane u kontekstu *venationes* odnosno borbi u amfiteatru.²⁵⁵ Kao što i sam podnaslov kaže, radi se o egzotičnim životinjama koje su se rijetko držale kao kućni ljubimci stoga ne možemo očekivati mnoštvo njihovih prikaza kao takvih. Postoji mogućnost da su na dva mozaika iz Bardo muzeja u Tunisu prikazani medvjedi kao kućni ljubimci.²⁵⁶ Naime, na tim mozaicima sačuvana su imena prikazanih medvjeda, a kao što je u uvodu rečeno jedna od razlika između kućnih ljubimaca i ostalih životinja je ta da kućni ljubimci imaju osobno ime. Na prvom mozaiku, pronađenom u Korbi, prikazano je sedam medvjeda kako se međusobno igraju i hrvaju bez ikakvih naznaka da se nalaze u bestiariju ili bore u amfiteatru, a sačuvana su dva fragmenta. Prvi fragment podijeljen je u dva registra s prikazom jednog medvjeda u svakom. Poviše medvjeda u gornjem registru piše ime *Plotina*. Na drugom fragmentu su prikazana tri medvjeda od kojih su sačuvana dva njihova imena *Leander* i *Invictus*.²⁵⁷ Budući da je mozaik iznimno oštećen ipak postoji mogućnost da je riječ o medvjedima za borbe na što upućuje i ime *Invictus* što znači Neporažen. Na drugom mozaiku, pronađenom u Radezu, prikazano je osam medvjeda također bez ikakvih naznaka da se radi o medvjedima za borbe.²⁵⁸ Od njih osam sačuvano je šest imena – *Nilus*, *Fedra*, *Alecsandria*, *Simplicius*, *Gloriosus* i *Braciatius*.²⁵⁹

²⁵⁵ Toynbee 2013, 30.

²⁵⁶ Toynbee 2013, 95.

²⁵⁷ Ibid. 96.

²⁵⁸ Ibid.

²⁵⁹ Ibid.

4) Odnos Rimljana prema kućnim ljubimcima

Najnovija etnografska istraživanja ukazuju na to da se kućni ljubimci u zapadnom svijetu sve češće tretiraju kao bliski članovi obitelji.²⁶⁰ Takvo poimanje i osjećaj vlasnika prema životinji najčešće se manifestiraju nakon smrti ljubimca stoga od sedamdesetih godina prošloga stoljeća sve popularnija postaju groblja za kućne ljubimce. Prema etnološkoj literaturi prva takva groblja javljaju se krajem 19. stoljeća na rubnim dijelovima gradova,²⁶¹ međutim arheološki nalazi ukazuju na to da je praksa ukapanja ljubimaca postojala i u antičko doba. Najčešće životinje toga vremena ukapane u grobove, samostalno ili sa svojim vlasnikom, bili supsi.²⁶² Riječ je o široko rasprostranjenoj praksi toga vremena, kako u Rimu tako i u Grčkoj, na Egejskim otocima, Maloj Aziji, Egiptu, Siciliji i južnoj Galiji.²⁶³ Najraniji zapis o pogrebu životinje predstavlja kenotaf iz 5. st. pr. Krista posvećen Ksantipovu psu dok se najraniji ukop psa u vlastiti grob datira stoljeće kasnije.²⁶⁴ Porast broja kućnih ljubimaca i njihovih ukopa započinje u doba Aleksandra Velikog.²⁶⁵ Upravo su ukopi, nadgrobni spomenici te natpisi i portreti na njima najvjerniji pokazatelj odnosa Rimljana prema kućnim ljubimcima.²⁶⁶ Najljepši primjer rimskoga perioda predstavlja stela posvećena kujici pasmine *Melitaeus catulus*, imena Helena (slika 47). Na steli se osim njenog portreta prikazanog unutar hrama nalazi i dirljivi natpis: *Helенае Alumnae, animae, incomparabili et bene merenti* što bi u prijevodu značilo: „Za Helenu, dušu, neusporedivu i dobru dostojnu dušu“. Sama činjenica da su vlasnici uložili novac za izradu spomenika, natpisa i portreta ukazuje na blizak emocionalni odnos vlasnika i psa. Međutim, valja istaknuti riječ *alumna*. Naime, riječ *alumna* je u ovom kontekstu teško doslovno prevesti budući da se odnosi na usvojeno dijete odnosno dijete koje nije rođeno u obitelji koja ga je othranila i odgojila. Dakle, možemo zaključiti da su vlasnici svoju kujicu Helenu smatrali djetetom stoga su joj podarili naziv *alumna* kako bi naglasili da se radi o članici njihove obitelji.²⁶⁷ Tome u prilog ide i njeno ime. Naime, ime Helena je ljudsko ime, a etnolozi smatraju da davanjem ljudskih imena vlasnici antropomorfiziraju svoje kućne ljubimce odnosno pridaju im ljudske

---

²⁶⁰ S. Brandes, *The Meaning of American Pet Cemetery Gravestones*, *Ethnology* 48 (2), 2009, 99. Dalje u tekstu: Brandes 2009.

²⁶¹ Ibid. 101.

²⁶² Postoje arheološki dokazi o kremaciji, ukopima u rake i urne (deSandes-Moyer 2013, 18).

²⁶³ deSandes-Moyer 2013, 18.

²⁶⁴ A. L. Podberscek, E. S. Paul, J. A. Serpell, *Companion Animals and Us. Exploring the Relationships Between People and Pets*, Cambridge, 2000, 30. Dalje u tekstu: Podberscek, Paul, Serpell 2000.

²⁶⁵ Ibid. 36.

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ <https://foundinantiquity.com/2013/11/15/the-melitan-miniature-dog/> (preuzeto 30. 6. 2018.)

osobine.²⁶⁸ Stela je pronađena u blizini Rima, datirana je između 150. i 200. n. Krista te se čuva u muzeju Getty u Kaliforniji.²⁶⁹

Sl. 47. Nadgrobna stela kujice Helene, Getty muzej u Kaliforniji, od 150. do 200. g. n. Krista

Analizama epitafa na nadgrobnim spomenicima rimskoga doba utvrđeno je da su nakon smrti omiljenih ljubimaca tugovali i muškarci i žene i stari i mladi. Isto tako, radi se o ljudima različitog socijalnog statusa- od rimskih careva do siromaha i robova.²⁷⁰ Veza između vlasnika i kućnog ljubimca znala je biti toliko jaka da je vlasnik nije želio prekinuti ni nakon svoje smrti stoga često nalazimo ukope kućnih ljubimaca zajedno sa svojim vlasnicima ili njihov zajednički portret na nadgrobnom spomeniku.²⁷¹ Kao primjer donosimo nadgrobni spomenik s prikazom djevojčice (Letova kći) sa svojim kućnim ljubimcima – psom²⁷² u naručju i pijetlom uz nogu (slika 48). Spomenik se čuva u Musée d'Art et d'Archéologie u Bordeauxu te je datiran u 2. st. n. Krista.²⁷³

²⁶⁸ Brandes 2009, 105.

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ Podberscek, Paul, Serpell 2000, 30.

²⁷¹ Ibid. 33.

²⁷² C. Johns u svom članku *The Tombstone of Laetus' Daughter: Cats in Gallo-Roman Sculpture* iz 2003.

godine na temelju anatomskih obilježja životinje u naručju djevojčice zaključuje da se radi o psiću, a ne o mački dok se u starijoj literaturi ovaj prikaz navodi kao prikaz djevojčice s mačkom i pijetlom.

²⁷³ Bradley 1998, 528.

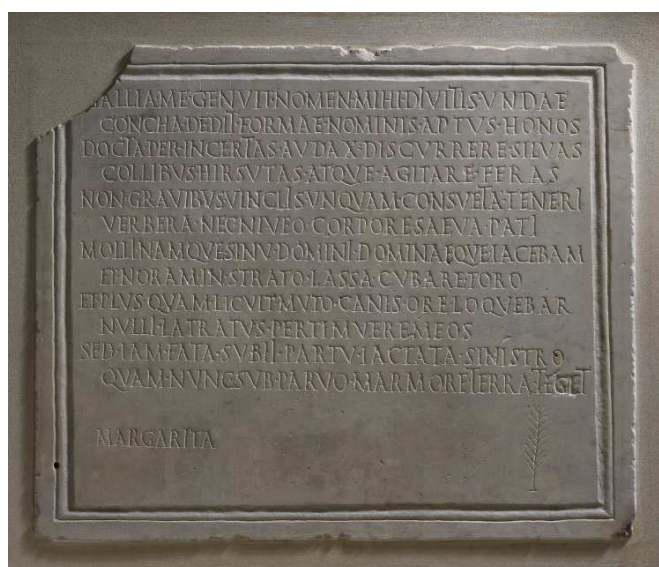
**Sl. 48. Nadgrobni spomenik Letove kćeri, Musée d'Aquitaine u Bordeauxu, 2. st. n.
Krista**

Nadalje, epitaf posvećen kujici Margariti (slika 49) svjedoči o tome kako je lovački pas postao voljeni kućni ljubimac svojih vlasnika:

„Galija mi je podarila život i biser kamenice iz mora punog blaga
moje ime, čast koja odgovara mojoj ljepoti.
Bila sam trenirana da hrabro trčim kroz strane šume
i da lovim krznene divlje zvijeri u brdima
nikada navikla da budem držana u teškim lancima
ni da trpim udarce na svom snježno bijelom tijelu.
Nekada sam ležala na mekom krilu svoga gospodara i gospodarice
i umorna odlazila spavati na svoj prostrani madrac,
i nisam govorila više nego što mi je kao psu bilo dozvoljeno, bila su mi dana tiha usta
nitko se nije bojao moga laveža,
ali sada sam savladana smrću od nesretnog rođenja
zemlja me prekrila ispod ovog malog komada mramora.
Margarita.“²⁷⁴

²⁷⁴<http://www.k9magazine.com/if-you-owned-a-dog-in-ancient-rome-it-revealed-quite-a-lot-about-you/>
(preuzeto 1. 7. 2018.)

Epitaf je pisan u stihu i u prvom licu jednine pa dobivamo dojam da Margarita osobno govori o svom životu što u čitatelju izaziva osjećaj tuge i nostalgije. Riječ je o kujici podrijetlom iz Galije treniranoj za lovačkog psa koja je s vremenom postala omiljeni kućni ljubimac svojih vlasnika. To potvrđuju stihovi u kojima govori kako nikada nije bila držana na lancu ni okusila udarce te da je ležala u krilu gospodara i gospodarice te spavala na prostranom madracu. Činjenica da su joj vlasnici nakon smrti dali izraditi mramornu ploču i uklesati tako dirljiv epitaf govori mnogo o njihovim osjećajima prema njoj. Ploča se datira između 1. i 2. st. n. Krista te se nalazi u Britanskom muzeju u Londonu.²⁷⁵

Sl. 49. Nadgrobna ploča s epitafom kujice Margarite, Britanski muzej u Londonu, od 1. do 2. st. n. Krista

Isto tako, oljubavi vlasnika prema psu svjedoči Marcijalov epigram o kujici Isi:

„Isa je vragolastija od vrapca Katulove Lezbije,
 Isa je čistija od poljupca golubice,
 Isa je umiljatija od svake curice,
 Isa je od indijskog dragulja nešto vrednije,
 Isa je kućence – ljubimče koju ima Pubilje.
 Kad ona cvili, da govori mogao bi reći,
 tužna zbog tvoje tuge, radosna u sreći.
 Kad nasloni glavu, ta zaspi i sanja,
 tiho bez ikakvog uzdisanja.
 A kad tjeranje osjeti,

²⁷⁵http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00402/AN00402376_001_m.jpg (preuzeto 1. 7. 2018.)

na pokrivaču ne bude ni kapi.
 Zahvaljujući njenoj nježnoj šapi,
 svako se s kreveta da je spusti dosjeti,
 pa joj i asistira.
 Toliko čedna je da ljubav negira.
 Djevi tako nježnoj, ma gdje mi zašli,
 muža po mjeri ne bismo pronašli.
 A da, kad joj kućne sudnji čas,
 ona sasvim ne ode od nas,
 Publije je dao da se naslika.
 I toliko je uspjela ta slika,
 da Ise dvije nitko razlikovao ne bi:
 Isa tako slična nije samoj sebi.
 Kad su skupa, ljudi ne mogu da razluče
 tko je tu portret, a tko je kuće (*Epig.I. 109*).²⁷⁶

Iz epigrama iščitavamo da je kujica Isa Publiju značila mnogo. Usporedbama čistija od poljupca golubice, umiljatija od curice i vrednija od dragulja Marcijal ističe koliko ona znači svom vlasniku i kakve osjećaje on gaji prema njoj. Nadalje, kada njeno cviljenje uspoređuje s govorom i govori o njenim osjećajima – o tuzi i sreći, on joj pridaje ljudske osobine te je smatra sebi jednakom. Posljednji stihovi potvrđuju njegovu ljubav budući da je prije Isine smrti dao izraditi njen portret kako bi vječno ostala s njim. Sličan epigram napisao je o kujici Lidiji koja je bila lovački pas.²⁷⁷

Iz prethodnog je jasno da su na nadgrobnim spomenicima i mozaicima te u djelima antičkih pisaca sačuvana brojna imena kućnih ljubimaca. Upravo se imenovanjem kućnih ljubimaca ruši kulturna barijera između čovjeka i životinje odnosno životinju se uzdiže na razinu čovjeka te ona prestaje biti manje vrijedna.²⁷⁸ Ovdje posebno valja istaknuti ljudska imena koja se daju životinjama jer se njima, kao što je ranije spomenuto, životinje antropomorfiziraju odnosno pridaju im se ljudske osobine.²⁷⁹

Nadalje, brojna djela rimskih pisaca ukazuju na pozitivan stav i brižan odnos ljudi prema kućnim ljubimcima. Primjerice od Propercija saznajemo da su psi dijelili krevet sa svojim vlasnicima pa tako Aretuza pišući pismo svom vojniku Likoti kaže: „Kujica Glaucida tužno

²⁷⁶ <https://edoc.site/marcijal-epigrami-pdf-free.html> (preuzeto 1. 7. 2018.)

²⁷⁷ Toynbee 2013, 121.

²⁷⁸ Ferris 2018, 38.

²⁷⁹ Ibid.

cvili i jedina smije boraviti na postelji odsutnog voljenog (El. IV. 3, 55-56)“.Plinije psa smatra najvjernijim prijateljem, simbolom odanosti te navodi da su psi jedine životinje koje uistinu poznaju svog vlasnika stoga će ga prepoznati i kada ga susretnu kao stranca (HN.VIII.61).²⁸⁰ Najbolji primjer takvog psa antičkog doba predstavlja Odisejev pas imena Argus koji je prepoznao Odiseja kada se nakon deset godina lutanja vratio kući na Itaku.²⁸¹ Temom odgoja i brige o psima bavio se Gracije koji savjetuje da budući vlasnik odabere štene puno energije, snažno, teže od svoje braće (Cyn. 278-299).²⁸² Što se prehrane tiče uglavnom su ih hranili hranom koju su i sami jeli (ječam, kruh, grah). Varon predlaže da se psima daju slomljene kosti kako bi ojačali zube (Rust.III. 2. 9-10).²⁸³ O liječenju bolesnih životinja pišu Vegecije u svom djelu *Mulomedicina* te Pelagonije u svom djelu *Ars Veterinaria*.²⁸⁴ Činjenica da postoje djela takve tematike ukazuju na to da se o životinjama vodila briga te da u slučaju bolesti i starosti nisu bili prepušteni sami sebi. Nadalje, važnu spoznaju o odnosu prema kućnim ljubimcima imaju i zooarheološke analize.²⁸⁵ Primjerice, istraživanja na osteološkim ostacima pasa pronađenih na rimskim lokalitetima na području Italije, južne Francuske, Iberskog poluotoka, sjeverne Afrike, Grčke, Egejskih otoka, Turske, Egipta i Levanta datiranih između 300. pr. Kr. i 500. n. Kr. pokazala su da su znakovi zlostavljanja rijetki te da je dobra prehrana i briga o psima rezultirala njihovim dužim životnim vijekom.²⁸⁶ Najbolji primjer predstavljaju osteološki ostaci kujice Jasmine pronađeni u Kartagi. Analize kostiju pokazale su da je kujica živjela dugo nakon što se pojavili znakovi osteoartritisa, dislokacija desne bedrene kosti te gubitak zuba. To upućuje na činjenicu da su vlasnici dobro skrbili o njoj. Naime, osim što je živjela dugo unatoč bolesti, ispadanje zuba upućuje na to da vlasnici nisu štedjeli po pitanju njene prehrane pa su je hranili mesom. Naime, zbog prehrane bogate mesom dolazi do ispadanja zubi kod pasa što njeni vlasnici najvjerojatnije nisu znali.²⁸⁷

5) Uloga kućnih ljubimaca u socijalizaciji rimske djece

Uloga kućnih ljubimaca u socijalizaciji djece sve je češća tema u suvremenim etnološkim istraživanjima. Rezultati najnovijih istraživanja pokazali su da kućni ljubimci pomažu djeci u učenju društvenih vrijednosti, osvještavanju etičkih problema, stjecanju

²⁸⁰ deSandes-Moyer 2013, 16-17.

²⁸¹ Lazenby 1949, 245.

²⁸² deSandes-Moyer 2013, 18.

²⁸³ Ibid. 19.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ MacKinnon 2010, 291.

²⁸⁶ Ibid. 301.

²⁸⁷ Ibid. 304.

osobne moralne koristi, odgovornosti, sigurnosti i kontrole, pružaju im emocionalnu potporu i psihološku pomoć te ih učekako se nositi sa stresom i smrću.²⁸⁸ Na temelju arheološke građe i pisanih izvora možemo zaključiti da je bliska povezanost između djece i kućnih ljubimaca postojala i u antičko doba te da su ljubimci djeci pružali toplinu, sigurnost, prijateljstvo i razonodu.²⁸⁹ Djeca toga vremena počela suse vrlo rano upoznavati sa životinjskim svijetom – putem priča za djecu (Ezopove basne), igračaka životinjskog oblika i kućnih ljubimaca.²⁹⁰ O tome svjedoči činjenica da najviše prikaza kućnih ljubimaca nalazimo upravo na dječjim sarkofazima i nadgrobnim spomenicima.²⁹¹ Ovdje ističemo sarkofag iz Britanskog muzejana kojem je ispod smrtne postelje djevojčice prikazan pas (slika 50). Najvjerojatnije je riječ o djevojčičinom kućnom ljubimcu koji je uz nju bio u posljednjim trenucima. Sarkofag je pronađen u Rimu te se datira između 200. i 220. g. n. Krista.²⁹²

Sl. 50. Sarkofag djevojčice na smrtnoj postelji, Britanski muzej u Londonu, od 200. do 220. g. n. Krista

Kao i danas, u rimsko doba kućni ljubimci djeci su služili kaodruštvo za igru. Ovdje donosimo prikaz dvojice dječaka u igri sa psom (slika 51). Igra se odvija unutar kuće. Dakle, psu je dozvoljen pristup u kućupa možemo zaključiti da se uistinu radi o kućnom ljubimcu. Prikaz se nalazi na sarkofagu Celija Valijana u Vatikanskim muzejima te se datira u kasno 3. st. n. Krista.²⁹³

²⁸⁸ Bradley 1998, 540-541.

²⁸⁹ Bradley 1998, 542.

²⁹⁰ Ibid. 536-537.

²⁹¹ Ibid. 527.

²⁹² http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=459882&partId=1&people=33591&peoA=33591-1-7&page=1 (preuzeto 2. 7. 2018.)

²⁹³ Bradley 1998, 543.

Sl. 51. Detalj sarkofaga Celijs Valijana, Vatikanski muzeji u Rimu, kasno 3. st. n. Krista

Nadalje, prikazi djece u bliskoj interakciji s kućnim ljubimcima dokaz su nježnosti i topline koju su si međusobno pružali. Kao primjer ističemo statu u iz Kapitolskoga muzeja koja prikazuje dječaka koji u naručju mazi psića (slika 52)²⁹⁴ te ranije spomenuti reljef nadgrobne stele iz Meride s prikazom dječaka koji uz prsa privija zeca (slika 22).

Sl. 52. Statua dječaka sa psićem, Kapitolski muzej u Rimu, kasno Hadrijanovo doba

Osim što su im služili kao društvo za igru te izvor nježnosti i topline, dresiranjem kućnih ljubimaca djeca su stjecala kontrolu nad njima što ih je pripremalo za buduće društvene uloge.²⁹⁵ Kao primjer navodimo ranije opisan reljef iz Kapitolskog muzeja s prikazom djevojčice koja mačku uči plesati (slika 19).

Što se rimskih pisaca tiče, Plutarh, Katul, Lucijan i Plinije ističu povoljan utjecaj životinja na ljudsko ponašanje.²⁹⁶ Plutarh kaže da ljubaznost prema životinjama usađuje čovječnost i suosjećanje prema ljudima (*Mor. 959F-960A*), a prema Katulu, kućni ljubimci pomažu osobi

²⁹⁴ https://publications.artic.edu/roman/api/epub/480/488/print_view#fig-488-34 (preuzeto 2. 17. 2018.)

²⁹⁵ Bradley 1998, 543.

²⁹⁶ Ibid. 544.

nositi se s patnjom i stresom (*solaciolum sui doloris* (2,7) i *et tristis animi leuare curas* (2, 10)).²⁹⁷ Naime, rimsko doba karakterizira učestalost rastava brakova što je dovodilo do čestih promjena unutar kućanstva, očevi su često bili odsutni zbog javnih službi i ratova itd.²⁹⁸ Nadalje, Lucijan (*Anach.* 36 – 37) predlaže gledanje borbe prepelica i pijetlova u svrhu stjecanja hrabrosti, odvažnosti i ustrajnosti što će dječacima koristiti kasnije u vojnoj službi.²⁹⁹ Plinije Stariji ističe vrline kućnih ljubimaca - odanost pasa i konja (*HN. VIII. 142-145*), uzvišeno držanje i pobjednički ponos pijetla (*HN. X. 47*), želju za učenjem i natjecateljski duh slavuja (*HN. X. 83*), vjernost prema partneru i potomcima koju pokazuju golubovi (*HN. X. 104-105*) te ljubav djeteta prema roditeljima koju pokazuju miševi (*HN. VIII. 224*).³⁰⁰ Takvim isticanjem pozitivnih osobina životinja djecu se učilo uzornom i poželjnom ponašanju.

6) Zaključak

Na temelju provedenog istraživanja sa sigurnošću možemo reći da su stari Rimljani kućne ljubimce poimali u današnjem smislu te riječi – držali su ih kod kuće, a služili su im za razonodu, kao pratnja te statusni simbol. Iz sačuvanih djela rimskih pisaca saznajemo da do takvog poimanja kućnih ljubimaca dolazi u doba srednje Republike, a u tu svrhu najčešće korištene životinje bili su psi, ptice, mačke, majmuni, zečevi, koze, zmije i ribe. Nadalje, pisani izvori te natpisi i prikazi na nadgrobnim spomenicima i mozaicima potvrđuju odrednice po kojima kućne ljubimce razlikujemo od ostalih životinja – imaju osobno ime, dozvoljen im je boravak u kući i njihovo meso ne koristi se kao hrana. Što se osobnog imena tiče, imenovanjem se životinja izdvaja od ostalih pripadnika iste vrste odnosno postaje jedinka. Osim toga, imenovanjem se briše granica između čovjeka i životinje odnosno životinja se više ne smatra manje vrijednom. Osobna imena na nadgrobnim spomenicima, kao što su primjerice Helena i Margarita, upućuju na to da se radi o stvarnim kućnim ljubimcima koji su živjeli u određenom vremenskom periodu. Nadalje, pojedini umjetnički prikazi, kao što su primjerice reljefni prikazi pasa na sarkofazima iz Britanskog i Vatikanskog muzeja, ukazuju na to da je kućnim ljubimcima bio dozvoljen boravak u kući. Uz to, iz pisanih izvora poznato je da su ljubimci dijelili postelju sa svojim vlasnicima te prisustvovali objedu za stolom. Činjenicu da se kućni ljubimci ni u kojem slučaju nisu koristili kao hrana, također potvrđuju pisani izvori. Kao primjer navodimo Varonovo kazivanje o prijatelju Kvintu Hortensiju koji nikada nije jeo

---

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Ibid. 543.

²⁹⁹ Ibid. 544.

³⁰⁰ Ibid. 545.

ribeiz vlastitog akvarija jer ih je smatrao kućnim ljubimcima. Nadalje, lovačke pse, pojedine vrste ptica, majmune i egzotične životinje posjedovali su isključivo bogati članovi društva pa možemo zaključiti da su se kućni ljubimci već tada koristili kao statusni simbol. Što se antropomorfizacije životinja tiče, zapazili smo da je bila prisutna već u vrijeme antike. Naime, ukopi kućnih ljubimaca te skupocjene nadgrobne ploče i spomenici s dirljivim epitafima upućuju na to da su vlasnici svoje ljubimce doživljavali kao kolege, prijatelje i članove obitelji. Budući da govore o njihovim osjećajima, ponašanju, osobinama te im dodjeljuju ljudska imena pa čak nazivaju i svojom djecom (*alumnae*) možemo sa sigurnošću reći da su Rimljani antropomorfizirali svoje kućne ljubimce te ih smatrali sebi jednakima. Konačno, ovim radom opovrgnuli smo ustaljena mišljenja znanstvenika o pojavi kućnih ljubimaca i njihovom poimanju u današnjem smislu te riječi u razdoblju od 16. do 19. stoljeća na području Velike Britanije i Francuske. Na temelju svega iznesenog jasno je da su oni kao takvi postojali u Rimu od vremena srednje Republike, a vjerojatno i puno ranije. Isto tako, pokazali smo da se danas aktualne kulturnoantropološke teme vezane uz kućne ljubimce, poput njihove antropomorfizacije i uloge u socijalizaciji djece, mogu primjeniti u arheološkim istraživanjima.

7) Popis slika

Sl. 1. Lekit slikara Pana s prikazom lakonskog (spartanskog) psa, Muzej likovne umjetnosti u Bostonu, 470. g. pr. Krista (<https://www.mfa.org/collections/object/oil-flask-lekythos-with-the-hunter-kephalos-and-his-dog-28>)

Sl. 2. Skulptura lakonskog (spartanskog) psa, Muzej Akropole u Ateni, 520. g. pr. Krista (<https://pbs.twimg.com/media/C6gi1icWgAAzngx.jpg:large>)

Sl. 3. Vertrazi u igri, Vatikanski muzeji, 2. st. n. Krista (http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/miscellanea/canes/vertragi1.jpg)

Sl. 4. Vertrazi u igri, Britanski muzej, kraj 1. st. n. Krista (http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=459870&partId=1)

Sl. 5. Talijanski hrt (eng. *Italian greyhound*) (<http://dogtime.com/dog-breeds/italian-greyhound#/slide/1>)

Sl. 6. Napuljski mastif (eng. *Neapolitan mastiff*) (<https://www.akc.org/dog-breeds/neapolitan-mastiff/>)

Sl. 7. Skulptura mološkog psa tzv. *The Jennings dog*, Britanski muzej u Londonu, 2. st. n. Krista

(http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=467443&partId=1)

Sl. 8. Položaj Malte i Mljeta

(<https://foundinantiqy.files.wordpress.com/2013/11/melitemap.jpg>)

Sl. 9. Skica etruščanske amfore iz Vulcija s prikazom *Melitaeus catulus*

(<https://foundinantiqy.files.wordpress.com/2013/11/kellermelitan.jpg>)

Sl. 10. Grčki *chous* s prikazom *Melitaeus catulus*, Sveučilišni muzej u Mississippiju, od 450. do 400. g. pr. Krista

(<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/image?img=Perseus:image:1991.01.0957>)

Sl. 11. *Askos* u obliku *Melitaeus catulus* iz Knida s tragovima bije boje, Britanski muzej u Londonu, 1. ili 2. st. n. Krista (<https://foundinantiqy.com/2013/11/15/the-melitan-miniature-dog/>)

Sl. 12. Indijska zelena papiga (<http://eglewis.blogspot.com/2011/10/birds-as-pets-in-ancient-world.html>)

Sl. 13. Zapadnoafrička siva papiga (<http://eglewis.blogspot.com/2011/10/birds-as-pets-in-ancient-world.html>)

Sl. 14. Stela djevojčice s golubicama s otoka Para, Metropolitan muzej u New Yorku, od 450. do 440. g. pr. Krista (<http://cdn.ipernity.com/134/84/05/24418405.0e30ef65.640.jpg?r2>)

Sl. 15. Freska s prikazom dječaka u igri s golubicom i guskom, Pompeji

(<https://i.pinimg.com/originals/13/ff/4c/13ff4c53a4145e1fdf9feea3be6df94a.jpg>)

Sl. 16. Dječak u borbi s guskom, Kapitolinski muzej u Rimu, kraj 2. st. n. Krista (iz privatne zbirke)

Sl. 17. Urna sa scenom borbe pijetlova, Vatikanski muzeji u Rimu, od 41. do 54. g. n. Krista (https://publications.artic.edu/roman/api/epub/480/488/print_view)

Sl. 18. Apulska *pelike* s prikazom žena u igri s mačkom, Britanski muzej, 350. g. pr. Krista (preuzeto iz J. M. C. Toynbee, *Animals in Roman Life and Art*, London, 2013, plate 30)

Sl. 19. Reljef s prikazom mačke koja uči plesati, Kapitolinski muzej u Rimu, Hadrijanovo doba (preuzeto iz K. Bradley, *The Sentimental Education of the Roman Child: the Role of Pet-Keeping*, *Latomus* 57 (3), 1998, plate XIV)

Sl. 20. Pogrebni oltar Gaja Julija Sekulara, Nacionalni muzej u Rimu, sredina 1. st. n. Krista (<https://www.flickr.com/photos/pelegrino/6470607957/meta/>)

- Sl. 21. Mramorni reljef s prikazom majmuna u trgovini iz Via della Foce, Ostija, kasno 2. st. n. Krista** (<http://www.christianhistoryproject.org/wp-content/uploads/2012/11/roman-life-in-art.gif>)
- Sl. 22. Reljef s prikazom zeca u naručju djeteta, Nacionalni muzej rimske umjetnosti u Meridi, 1. st. n. Krista**(preuzeto iz K. Bradley, *The Sentimental Education of the Roman Child: the Role of Pet-Keeping*, *Latomus* 57 (3), 1998, plate XIII)
- Sl. 23. Sarkofag Kornelija Stacija, Louvre u Parizu, 1. polovica 2. st. n. Krista** (<http://ancientrome.ru/art/artwork/sculpt/rom/headstone/sc0234.jpg>)
- Sl. 24. Detalj mozaika Maloga lova (lijevi gornji kut), Villa del Casale, Sicilija, 4. st. n. Krista** (<http://to-ancient-rome.org/2017/08/piazza-armeria-villa-romana-del-casale/>)
- Sl. 25. Detalj mozaika Maloga lova (desni gornji kut), Villa del Casale, Sicilija, 4. st. n. Krista** (<https://i2.wp.com/milesandemma.com/wp-content/uploads/2013/04/mosaic2-1.jpg?fit=500%2C345>)
- Sl. 26. Detalj mozaika Maloga lova (drugi red), Villa del Casale, Sicilija, 4. st. n. Krista** ([https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/97/Mosaic in Villa Romana del Casale%2C by Jerzy Strzelecki%2C_06.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/97/Mosaic_in_Villa_Romana_del_Casale%2C_by_Jerzy_Strzelecki%2C_06.jpg))
- Sl. 27. Detalj mozaika Maloga lova (treći red, središnji prikaz), Villa del Casale, Sicilija, 4. st. n. Krista** (http://www.coinsweekly.com/images/13249_bbbd2d7f.jpg)
- Sl. 28. Mozaik s prikazom lova, Bardo muzej, Tunis, 3. st. n. Krista** (<http://www.soniahalliday.com/images/T326C-16MW.jpg>)
- Sl. 29. Mozaik s prikazom lovačkog psa, Nin, početak 2. st. n. Krista** (preuzeto iz J. Meder, *Mozaici rimske vile u Ninu*, *Histria Antiqua* 20, 2011, 245.)
- Sl. 30. Cave Canem mozaik, Kuća tragičnog pjesnika, Pompeji, 2. st. pr. Krista** (<https://www.pinterest.ch/pin/571605377679323848/>)
- Sl. 31. Cave Canem mozaik, Kuća Pakuvija Prokula, Pompeji, 1. st. pr. Krista** (<https://i.pinimg.com/originals/0a/72/3c/0a723c1ca4813fa792e6be56d79e76f0.jpg>)
- Sl. 32. Mozaik s prikazom psa ispred kućice za pse, Bardo muzej, Tunis, kasno 4. st. n. Krista**(https://c1.staticflickr.com/8/7643/16793339480_7a609973c2_b.jpg)
- Sl. 33. Pepelom prekriven Canis villatica, Kuća Orfeja u Pompejima, 79. g. n. Krista** (<https://www.flickr.com/photos/kdixon/5039127727/in/photostream/>)
- Sl. 34. Mozaik s prikazom dječaka koji podiže psića, palača bizantskih careva, Istanbul, 6. st. n. Krista** (<https://wordscene.files.wordpress.com/2012/07/dsc0070.jpg>)

Sl. 35. Mozaik s prikazom psa kao kućnog ljubimca, Velika palača, Istanbul, 6. st. n.

Krista (<https://i.pinimg.com/originals/34/d0/88/34d088c7dddb781915d9c3b07770ea8b.jpg>)

Sl. 36. Mozaik s prikazom psa kako s poda sakuplja ostatke večere, Chateau de Boudry, Švicarska, 5. st. n. Krista

(<https://i.pinimg.com/originals/5b/69/74/5b69742b532411176c3ce04b1d03b112.jpg>)

Sl. 37. Mozaik s prikazom ptica iz tzv. Kuće ptica, Sevilja, Hadrijanovo doba

(<https://mosaic-blues.com/en/blog/2018/02/06/mosaic-birds-italica-spain/>)

Sl. 38. Mozaik s prikazom ptice u krletci iz Kartage, Bardo muzej u Tunisu, kasna

antika (http://ancientcoinsforeducation.org/gallery2/v/Historical+Background/Mosaics+etc++Animals+galore/Bird_Cage_CarthageArea.jpg.html)

Sl. 39. Helenistički mozaik s prikazom *Alexandrine parakeet*, Pergamski muzej u

Berlinu, od 160. do 150. g. pr. Krista (http://www.my-favourite-planet.de/images/middle-east/turkey/pergamon/berlin-pergamon-museum_dj-14062009-0266b_palace-floor-mosaic.jpg)

Sl. 40. Mozaik s prikazom mačke, papiga i golubice iz Pompeja, Napuljski muzej, 1. st.n. Krista

(<https://media.gettyimages.com/photos/roman-mosaic-of-birds-at-a-basin-with-a-cat-picture-id852350294?k=6&m=852350294&s=612x612&w=0&h=RRyDxVvKi-jfqADqYEeSNMwUbPQssj8ld9D9mNBnzM0>)

Sl. 41. Mozaik s prikazom dječaka s guskama, Velika palača, Istanbul, 6. st. n. Krista

(<https://www.ancient.eu/uploads/images/7817.jpg?v=1513987269>)

Sl. 42. Mozaik s prikazom mačke iz Pompeja, Napuljski muzej, 1. st. n. Krista

(<https://www.museoarcheologiconapoli.it/en/room-and-sections-of-the-exhibition/mosaics/>)

Sl. 43. Mozaik s prikazom mačke iz Rima, Nacionalni muzej u Rimu, od 200. do 150. g.

pr. Krista (<https://media.gettyimages.com/illustrations/roman-art-cat-eating-a-partridge-and-wild-ducks-mosaic-200150-bc-illustration-id112186353>)

Sl. 44. Mozaik s prikazom majmuna zabavljača, Velika palača, Istanbul, 6. st. n. Krista

(http://2.bp.blogspot.com/-RmEmchfAzWI/VY755mWlA9I/AAAAAAAAOUc/x1_LvIXp-4c/s640/2015-06-05%2B-%2B%2528117%2529%2B-%2BIstanbul%2B-%2BMosaic%2BMuseum.jpg)

Sl. 45. Mozaik s prikazom zeca koji jede grožđe, Arheološki muzej u El Djemu, 3. st. n.

Krista (https://www.akg-images.com/Docs/AKG/Media/TR3_WATERMARKED/9/f/d/7/AKG1555610.jpg)

Sl. 46. Mozaik s prikazom riba iz Rima, Britanski muzej u Londonu, od 50. g. pr. Krista do 50. g. n. Krista

(http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=632750001&objectId=3200097&partId=1)

Sl. 47. Nadgrobna stela kujice Helene, Getty muzej u Kaliforniji, od 150. do 200. g. n. Krista (<http://www.getty.edu/art/collection/objects/6727/unknown-maker-grave-stele-for-helena-roman-ad-150-200/>)

Sl. 48. Nadgrobni spomenik Letove kćeri, Musée d'Aquitaine u Bordeauxu, 2. st. n. Krista (<http://www.musee-aquitaine-bordeaux.fr/en/article/funerary-stele-little-girl>)

Sl. 49. Nadgrobna ploča s epitafom kujice Margarite, Britanski muzej u Londonu, od 1. do 2. st. n. Krista

(http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00402/AN00402376_001_m.jpg)

Sl. 50. Sarkofag djevojčice na smrtnoj postelji, Britanski muzej u Londonu, od 200. do 220. g. n. Krista

(http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00301/AN00301706_001_l.jpg)

Sl. 51. Detalj sarkofaga Celijske Valijane, Vatikanski muzeji u Rimu, kasno 3. st. n. Krista (preuzeto iz K. Bradley, *The Sentimental Education of the Roman Child: the Role of Pet-Keeping*, *Latomus* 57 (3), 1998, plate XXI)

Sl. 52. Statua dječaka sa psićem, Kapitolski muzej u Rimu, kasno Hadrijanovo doba (https://publications.artic.edu/roman/api/epub/480/488/print_view#fig-488-34)

8) Popis literature:

8.1) Bibliografske jedinice

Bradley 1998

Keith Bradley, *The Sentimental Education of the Roman Child: the Role of Pet-Keeping*, *Latomus* 57 (3), 1998.

Brandes 2009

Stanley Brandes, *The Meaning of American Pet Cemetery Gravestones*, *Ethnology* 48 (2), 2009.

Bricko 1998

Marina Bricko, *Epigrami*, Zagreb, 1998.

Charles 2014

Nickie Charles, „*Animals Just Love You as You Are*“: *Experiencing Kinship across the Species Barrier*, *Sociology* 48 (4), 2014.

Connolly 1990

Peter Connolly, *Pompeii*, Oxford, 1990.

Deighton 1999

Hilary J. Deighton, *A day in the life of ancient Rome*, Bristol, 1999.

deSandes-Moyer 2013

Kyle deSandes-Moyer, *The Dog in Roman Peasant Life*, *Anthropology Senior Theses* 148, 2013.

Dunbabin 1999

Katherine M. D. Dunbabin, *Mosaics of the Greek and Roman world*, Cambridge, 1999.

Ferris 2018

Iain Ferris, *Cave Canem. Animals and Roman Society*, Gloucestershire, 2018.

Fogle 2003

Bruce Fogle, *Pas. Priručnik za vlasnike*, Zagreb, 2003.

Forster 1941

E. S. Forster: *Dogs in Ancient Warfare*, *Greece and Rome* 10 (30), 1941.

Gosling 1935

W. F. Gosling, *Pets in Classical Times*, *Greece and Rome* 4 (11), 1935.

Jennison 1937

George Jennison, *Animals for Show and Pleasure in Ancient Rome*, Manchester, 1937.

Jones 2013

Frederick Jones, *The caged bird in Roman life and poetry; metaphor, cognition and value*, London Latin Seminar, 2013.

Johns 2003

Catherine Johns, *The Tombstone of Laetus □ Daughter: Cats in Gallo-Roman Sculpture*, *Britannia* 34, 2003.

Kistler 2011

John M. Kistler, *Animals in the military. From Hannibal's Elephants to the Dolphins of the U.S. Navy*, Santa Barbara, California, 2011.

Lazenby 1949

Francis D. Lazenby, *Greek and Roman Household Pets*, *The Classical Journal* 44 (4), 1949, 249.

Lobell, Powell, Nicholson 2010

Jarrett A. Lobell, Eric A. Powell, Paul Nicholson, *More than Man's Best Friend*, *Archaeology* 63 (5), 2010.

MacKinnon 2010

Michael MacKinnon, „Sick as a dog“: zooarchaeological evidence for pet dog health and welfare in Roman world, *World Archaeology* 42 (2), 2010.

Meder 2003

Jagoda Meder, *Podni mozaici u Hrvatskoj od 1. do. 6. stoljeća*, Zagreb, 2003.

Meder 2011

Jagoda Meder, *Mozaici rimske vile u Ninu*, *Histria Antiqua* 20, 2011.

Podberscek, Paul, Serpell 2000

Anthony L. Podberscek, Elliot S. Paul, James A. Serpell, *Companion Animals and Us. Exploring the Relationships Between People and Pets*, Cambridge, 2000.

Risley-Curtiss, Holley, Wolf 2006

Christina Risley-Curtiss, Lynn C. Holley, Shapard Wolf, *The Animal-Human Bond and Ethnic Diversity*, *Social Work* 51(3), 2006.

Toynbee 2013

J. M. C. Toynbee, *Animals in Roman Life and Art*, London, 2013.

Vermeule 1968

Cornelius Vermeule, *The Basel Dog: A Vindication*, American Journal of Archaeology 72 (2), 1968.

8.2) Antički izvori

Apulej (Apul.), *Florida* (Flor. 12L)

Arijan (Arr.), *Cynegeticus* (Cyn. V.1-6; III.7; IV.5; VI.1)

Aulo Geliје (Gell.), *Noctes Atticae* (NA VI.I.6)

Ciceron (Cic.), *Pro Sexto Roscio Amerino* (Rosc. Am.56)

Filostrat (Philostr.), *Heroicus* (Her. 9.1)

Gracije, *Cynegeticon* (Cyn. 278-299)

Horacije (Hor.), *Epodi* (Epod. VI)

Katon (Cato), *De agricultura* (Agr. CXXIV)

Katul (Catull), *Carmen* (2,7, 2,10)

Ksenofont (Xen.), *Cynegeticus* (Cyn. VII.1-6; IV.2)

Kolumela (Columella), *De Re Rustica* (Rust. VIII.8,10; VII.12,2; VII.12,9; VI.1,6; VIII.2,4-5)

Lucijan (Luc.), *Anacharsis* (Anach. 36–37)

Lucijan (Luc.), *De Mercede* (De merc. Cond. 34)

Marcijal (Mart.), *Epigrammata* (Epig.XIV.200; I.109)

Marcijal (Mart.), *Spectacula* (Spect. XII.99; XXX)

Ovidije (Ov.), *Metamorphoses* (Met. XIII.831–837)

Petronije (Petron.), *Satyrica* (Sat. 64; 46)

Plaut (Plaut.), *Captivi* (Capt. 1002–1003)

Plinije Stariji (Plin.), *Naturalis Historia* (HN. X.42(58); X.117; X.120; X.47-48; XVIII.17(45); HN.X.73(94); XI.37(55); XI.37(65); VIII.142-145; X.47; X.83; X.104-105; HN.VIII.224)

Plutarh (Plut.), *Moralia* (*Mor.* 959F; *Mor.* 959F-960A)

Propercije (Prop.), *Elegiae* (*El.* IV.3,55-56)

Stacije (Stat.), *Silvae* (*Silv.* 2.4)

Strabon, *Geographia* (IV,5,2)

Vergilije (Verg.), *Georgics* (*G.* III.404ff)

Varon (Varro), *De Re Rustica* (*Rust.* III.17,2; II.9.3-4; I.21; III.9; III.9,6; III.2.9-10)

8.3) Elektronski izvori

<http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34420> (preuzeto 4. 5. 2018.)

<https://awionline.org/content/companion-animals> (preuzeto 5. 5. 2018.)

<https://veteriankey.com/history-of-companion-animals-and-the-companion-animal-sector/>
(preuzeto 5. 5. 2018.)

<http://rujanajeger.com/index.php/jeste-li-znali/item/271-pasmine-od-davnina-2-dio-egipat-gr%C4%8Dka-i-rim> (preuzeto 7. 5. 2018.)

http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/miscellanea/canes/canes.html
(preuzeto 10. 5. 2018.)

<https://www.mfa.org/collections/object/oil-flask-lekythos-with-the-hunter-kephalos-and-his-dog-28> (preuzeto 10. 5. 2018.)

http://www.societasviaromana.net/Collegium_VitaQuotidiana/pets.php (preuzeto 13. 5. 2018.)

<https://www.akc.org/dog-breeds/italian-greyhound/> (14. 5. 2018.)

<https://www.akc.org/dog-breeds/neapolitan-mastiff/> (14. 5. 2018.)

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=467443&partId=1 (13. 5. 2018.)

<https://www.quora.com/What-was-the-most-popular-dog-breed-in-ancient-Rome> (preuzeto 16. 5. 2018.)

<https://foundinantiquity.com/2013/11/15/the-melitan-miniature-dog/> (19. 5. 2018.)

<http://eglewis.blogspot.com/2011/10/birds-as-pets-in-ancient-world.html> (preuzeto 21. 5. 2018.)

<https://veteriankey.com/history-of-companion-animals-and-the-companion-animal-sector/>
(preuzeto 23. 5. 2018.)

<https://www.ancient.eu/article/466/cats-in-the-ancient-world/> (23. 6. 2018.)

<http://proleksis.lzmk.hr/37728/> (24. 5. 2018)

<https://www.flickr.com/photos/pelegrino/6470607957/meta/> (preuzeto 24. 5. 2018.)

<http://ancientrome.ru/art/artwork/sculpt/rom/headstone/sc0234.jpg> (preuzeto 26. 6. 2018.)

<https://www.thefreedictionary.com/Genii+loci> (preuzeto 5. 9. 2018.)

<http://www.getty.edu/publications/romanmosaics/catalogue/italy/#fnref:3> (preuzeto 13. 8. 2018.)

<https://www.ancient.eu/article/498/roman-mosaics/> (preuzeto 13. 8. 2018.)

<http://www.livius.org/articles/place/italica/italica-archaeological-zone/house-of-the-birds/> (preuzeto 6. 9. 2018.)

<http://www.my-favourite-planet.de/english/middle-east/turkey/pergamon/pergamon-photos-02-012.html> (preuzeto 6. 9. 2018.)

<https://www.museoarcheologiconapoli.it/en/room-and-sections-of-the-exhibition/mosaics/> (preuzeto 8. 9. 2018.)

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3200097&partId=1&searchText=mosaic+floor&page=1 (preuzeto 10. 9. 2018.)

<https://foundinantiquity.com/2013/11/15/the-melitan-miniature-dog/> (preuzeto 30. 6. 2018.)

<http://www.k9magazine.com/if-you-owned-a-dog-in-ancient-rome-it-revealed-quite-a-lot-about-you/> (preuzeto 1. 7. 2018.)

http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00402/AN00402376_001_m.jpg (preuzeto 1. 7. 2018.)

<https://edoc.site/marcijal-epigrami-pdf-free.html> (preuzeto 1. 7. 2018.)

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=459882&partId=1&people=33591&peopleA=33591-1-7&page=1 (preuzeto 2. 7. 2018.)

https://publications.artic.edu/roman/api/epub/480/488/print_view#fig-488-34 (preuzeto 2. 17. 2018.)

9) Sažetak

U ovom diplomskom radu bavimo se kućnim ljubimcima u razdoblju od Rimske Republike do kasne antike. Donosimo pregled svih životinjskih vrsta koje su se u tu svrhu koristile – od pasa i ptica, preko mačaka, majmuna, zečeva, koza, zmija i riba do neobičnih i egzotičnih kućnih ljubimaca poput medvjeda, lavova i tigrova. Nadalje, zanima nas na koji su način Rimljani toga doba poimali kućne ljubimce te jesu li im pridavali ljudske osobine i smatrali ih članovima obitelji. Konačno, bavimo se pitanjem uloge kućnih ljubimaca u socijalizaciji djece što je aktualna tema u suvremenim kulturnoantropološkim istraživanjima. Odgovore na

postavljena pitanja tražimo u djelima rimskih i grčkih pisaca te na epigrafskim spomenicima i umjetničkim prikazima s naglaskom na rimske mozaike.

Ključne riječi: *kućni ljubimci, životinje, umjetnički prikazi, mozaici, antropomorfizacija, socijalizacija*

Summary

This paper deals with household pets inbetween the period of the Roman Republic and Late antiquity. It brings an overview of all animal species which are considered a part of this group: from the most common ones such as dogs, cats, birds, monkeys, rabbits, goats and snakes to the more exotic bears, lions and tigers. Furthermore, the paper adresses the view which Romans held towards these animals, for example, did the Romans consider them as pets, and if so, did they label them with human features/attributes and were they regarded as family members. Finally, the paper tries to answer questions regarding the role which these animals played in the socialization of Roman children, a topic which is currently actual in contemporary anthropological studies. To answer this questins we turn to the works of Roman and Greek writers as well as examine epigraphicinscriptions and old works of art, primarily Roman mosaic.

Keywords: *pets, animals, roman art, mosaics, anthropomorphisation, socialisation*